

Nieuwtjes over de geschiedenis van Lochem (11)

André Reincke

Bij het onderzoek naar historie en bewoning van het pand waarin thans Bakker Bart is gevestigd, zijn veel interessante gegevens naar boven gekomen. Het is gebleken dat het vooral zeer voornamen families zijn geweest die dit 'rijke' huis in de zeventiende tot en met negentiende eeuw hebben bewoond.

Een bijzonder pand

In de beschrijving van dit Gemeentelijke monument is het volgende te lezen:

'Bierstraat 34 behoorde van oudsher tot de aanzienlijkste huizen van de stad. Dit valt behalve aan de omvang en de rijkdom van het object zelf af te leiden uit een foto van circa 1865 waarop het huis nog staat afgebeeld met een hoge 17e eeuwse trapgevel, een zeer zeldzaam verschijnsel in Lochem. Bovendien telde het pand als één van de weinige huizen in de Lochemse binnenstad twee volledige van baksteen opgetrokken bouwlagen en een zolderverdieping. Tegenwoordig is de vroegere betekenis van het huis nog afleesbaar aan de rijk geornamenteerde muurankers in de voorgevel, van een type dat in Lochem alleen in de gevels van het stad- en raadhuis kan worden aangetroffen. Deze ankers dateren uit de eerste helft van de 17^e eeuw'.

De Bierstraat in 1865 – Linksboven de trapgevel van nr. 34.

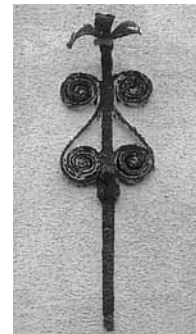

Foto van een anker.

De bewoning in de eerste helft van de zeventiende eeuw

Nadat Lochem in 1615 bijna volledig was afgebrand moet de wederopbouw voor de stedelijke bewoners een welhaast onmogelijke opgave zijn geweest.

Dankzij enkele collectes in verschillende delen van het land werd na aftrek van kosten een bedrag van *'soeven duesentt vierhondertt soeven ende t'soeventigh gulden, dertien stuver'* (f. 7.477,65) beschikbaar gesteld voor herstel van de afgebrande huizen. Dit bedrag werd verdeeld over circa 150 personen, echter met als voorwaarde dat de met *'weeck dack bedeckte hutten'* (wat daar nog van over was) afgebroken zouden worden en dat de daken voortaan met pannen bedekt zouden worden.

Slechts een paar families, veelal de regenten, konden zich een geheel of gedeeltelijk stenen huis veroorloven. Een van hen was Johan Lansinck.

Hij was de zoon van een Zutphense burgemeester en trouwde in 1608 in Lochem met het Coesfeldse meisje Anna Potgieters. Johan was hier toen aangesteld als secretaris van de stad, terwijl hij in 1612 reeds als burgemeester wordt vermeld.

Johan wilde graag een stevig huis bouwen maar blijkbaar was er na de brand in Lochem niemand met enig kapitaal. Uit het jaar 1620 is er namelijk een acte bekend waarin Johan Lansinck een lening van 200

daalders afsluit bij den ‘*Eerweerde ende Erentfeste Gerhard Bruijs, Canonicus der kercken Sunte Lebuini tot Deventer*’. Als rentevergoeding moest 6% per jaar worden betaald, terwijl als zekerheid diende ‘*de onbeswaerden twee huijsingen ende hofen in dieser Stadt in de Smeden Straete*’.

De conclusie is dan ook dat het echtpaar Lansinck reeds in 1620 twee huizen in de Smeestraat had laten bouwen, onder andere met het geld van een kanunnik van het Deventer kapittel.

Dat het hier om Bierstraat 34 en een pand daarnaast gaat is uit latere archiefstukken duidelijk geworden. Het laatste stukje Bierstraat van nu werd destijds nog als Smeestraat aangeduid.

Het echtpaar Lansinck/Potgieters kreeg tussen 1609 en 1621 een zevental kinderen waaronder: (voorzover voor Lochem van belang)

in 1612 Catharina, zij zou trouwen met (later burgemeester) Bruno van Dam

in 1613 Wolter, hij werd eveneens secretaris en burgemeester van Lochem

in 1615 Gerhardina, die we later in dit artikel weer tegenkomen.

Het wapen van de familie Lansinck was een molenijzer.

Door vroegtijdig overlijden van Anna Potgieters hertrouwt Johan in 1623 met Henrica Clumper, die op haar beurt weduwe was van burgemeester Barthold Schomaker.

Johan Lansinck werd tijdens zijn leven nog belangrijker toen hij in de jaren dertig van de zeventiende eeuw ook nog tot stadhouder van het Scholtamt Lochem werd benoemd.

Op de noordelijke gevel (de zijde van de grote markt) van het destijds gebouwde oude stadhuis staat zijn naam boven de toegangsdeur als eerste van de zittende magistraat genoemd.

Hoewel Lansinck vooraanstaande functies bekleedde, zullen zijn beloningen, mede door de beperkte overheidsfinanciën, niet altijd evenredig zijn geweest. Uit 1629 is een acte bekend waarin *de magistraat erkent schuldig te zijn aan Johan Lansinck en Henrica, zijn vrouw, een som van 311 stadsguldens, en hun, om deze schuld te verminderen, voor 175 stadsguldens de stadsvischerij in hilt en molenkolken in pand geeft*. Zijn lening bij de Deventer kanunniken heeft hij bij leven nooit afgelost, wel heeft hij trouw de rente betaald.

Een civiel proces in 1690

In de jaren vijftig van de zeventiende eeuw blijkt Johan te zijn overleden. Terwijl de andere kinderen reeds het huis uit zijn (we hebben bijvoorbeeld Wolter ontmoet in ons ‘nieuwttjes 10’ als bewoner van het zogenaamde kloosterhuis) blijft de ongehuwde Gerhardina het pand Bierstraat 34 bewonen.

Kennelijk had deze vrouw vooral in latere jaren te weinig inkomsten want uit een civiel proces van het jaar 1690, dat door Johan Westenbergh werd gevoerd tegen de erven Lansinck, blijkt dat er in 1688 reeds een betalingsachterstand aan rente was ontstaan van ruim 189 gulden. Omgerekend is dat 10,5 jaar, dus vanaf 1678 was er niet meer betaald.

Westenbergh kon procederen omdat hij in juni 1688 de vordering met rente op Lansinck van de erven Kanunnik had overgenomen.

In december 1688 laat Gerhardina haar testament registreren. Het zijn voornamelijk nichten die haar kleding, linnen en bed/beddegoed zullen erven. Als laatste wordt genoemd de *Meyt Anna Maria*, die zal hebben *een bedde met peleuw, lakens en kussens*. En verder *het beste wiel daer sy op spint met het vlas, plus nog f 15,- contant*.

In het proces van 1690 (Gerhardina was inmiddels overleden) eisen Westenbergh en zijn vrouw Judith van Enter het onderpand wegens de betalingsachterstand van de erven Lansinck op. Uiteindelijk wordt het huis in november 1690 overgedragen waarbij de verkopers 100 daalders en achterstallige rente in mindering op de koopsom ontvangen welke aan de schuldeisers worden doorbetaald. De andere 100 daalders zullen nog te zijner tijd door Westenbergh worden afgelost. De rente blijft ongewijzigd op 6 % staan.

Uit een verklaring van juni 1697 blijkt dat de restschuld toen is afgelost.

De familie Westenbergh

Ook dit was voor Lochem een belangrijk regentengeslacht.

Johan Westenbergh werd in 1642 in Neede geboren als zoon van Bernardus Westenbergh en Rudolpha Heuten. Bernardus was geboren in Bentheim maar was rond 1630 in Neede als predikant beroepen.

Johan (of Johannes) Westenbergh zou een belangrijke figuur worden voor de Lochemse politiek. Hij trouwde in Lochem op 26-1-1673, als Rechten Advocaat en Landtschrijver des Scholtampts Lochem, met Elisabeth Heuten, die eerder was getrouwd met Henrick Bloemert, in zijn leven Burgemeester en Majoor van de stad Hasselt.

Al op 12 mei 1674 werd Johan benoemd tot burgemeester van Lochem.

Het echtpaar Westenbergh/Heuten bleef kinderloos; Elisabeth stierf in 1681, waarna Johan in 1682 een tweede huwelijk sloot met Judith van Enter. Zij was de dochter van Herman van Enter, rentmeester van Verwolde. Johan was toen al stadhouder van de Heerlijkheid Verwolde, dus een ontmoeting met Judith lag voor de hand.

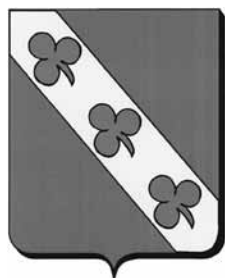
Uit dit huwelijk kwamen meerdere kinderen voort. Het eerste kind heette Bernardus, naar zijn grootva-

der. En ook hij zou stadhouder van Verwolde worden. Reeds bij zijn huwelijk in 1703, hij was toen net 20 jaar, wordt hij in het huwelijksregister aldus aangeduid.

Daarna kwam een tweede zoon, Statius Reinier geheten. Deze heeft in Lochem een fraaie carrière doorlopen en werd als bestuurder alom gewaardeerd 1).

Johan Westenberg en zijn vrouw hebben op 12 oktober 1731 (Johan was toen al 89 jaar) nog een contract van alimentatie gesloten met de iets jongere zuster van Johan, Anna Sophia geheten. Hierin werd bepaald dat de zus (weduwe van Predikant en Professor Antonius Bilert) de rest van haar leven bij Johan mocht inwonen in ruil voor haar Needse goederen.

Johan Westenberg overleed echter in 1732 en het pand Bierstraat 34 zou in de loop van 1733 bewoond gaan worden door een jongere broer van Statius Reinier, de in 1694 geboren Gerhardus Westenberg. Zijn moeder Judith van Enter woonde tot haar overlijden in 1737 bij hem in. Gerhardus was secretaris van de stad Lochem en getrouwd met Maria Valentijn.

Dit wapen heeft Statius Reinier in 1740 laten registreren. Hij was toen Raadsheer van het Hof van Gelderland en het Graafschap Zutphen.

Instortingsgevaar

Een acte van 9 april 1765 vermeldt dat het *huis en where binnen dese stad tusschen de huijzen van Mons. Joost Bergman 2) ende van wijlen Berend Heuver in de Smedes straat staande met den hof daar achter* door kinderen van Johan Westenberg, door hun ouders bezeten en het laatst door wijlen de heer secretaris Gerhard Westenberg bewoond, wordt verkocht aan de Hoog Welgeboren vrouwlijn Hendrietta Johanna Catrina van Heerdt.

Mede verkocht wordt *de groeve of begraafplaats in de kerke deser stad Lochem bij het doophekje onder het posthorentje in het zuijderpand 3).*

De staat van onderhoud van het huis liet kennelijk zeer te wensen over want bij de Magistraat kwam op 23 juli 1764 (dus kennelijk had de overdracht toen al plaatsgevonden) van de Freule het volgende request binnen:

Houdende dat genootzaakt is de muur van het huis bij dezelve aangekogt, laatst bewoond bij wijlen den Secretaris Westenberg, te doen ondervangen om de totale instorting van dien te prevenieren. Das om zulx in ordre te voltrekken nodig was de waterleidinge langs den muir lopende te doen stoppen en gedurende de reparatie het water langs een andere weg te doen lopen.

De afvoer van het hemelwater verliep dus niet zonder problemen. Men vroeg de magistraat om een en ander te verhelpen teneinde instortingsgevaar te voorkomen. Hierop werd metselaar Teunis ter Schegget geautoriseerd zulks uit te voeren.

Of het pand in die jaren ook gerenoveerd is wordt uit de archiefstukken niet duidelijk.

De koper is een kind van vijf jaar

Mevrouw H.J.C. van Heerdt heeft het huis niet lang in haar bezit gehad want al op 15 december 1768 verkoopt zij het aan Johan Bernard Haaijntink, zoon van Arent Waander Haaijntink en Margareta Boumans. Het grappige is dat Johan Bernard is geboren op 7 augustus 1763 en dus is hij bij de aankoop slechts vijf jaar oud. De achtergrond hiervan kan zijn dat Arent Waander en zijn vrouw toen in het pand zijn gaan wonen, want zij hebben op 28 augustus 1769 een huis verkocht. Voor hun zoon hebben zij dus alvast een toekomstgerichte maatregel genomen.

Arent Waander en zijn zoon waren niet onbemiddeld want zij hadden eerder al een aanzienlijke erfenis gekregen van oom en tante Kerkhof. Oom Warner Kerkhof was *Coopman in linnen binnen Utrecht* en had kennelijk dermate goede zaken gedaan dat hij bij overlijden in 1759 een bedrag van f 25.000,- (in die tijd een enorm bedrag) naliet aan zijn op dat moment enige nog in leven zijnde zuster Alida Megtelt Kerkhof. Deze was ongehuwd en woonde in Lochem en toen ook zij in 1769 stierf liet zij vrijwel haar gehele vermogen na aan neef en achterneef Haaijntink. Met name Johan Bernard werd via een legaat goed bedacht met onder andere: *het erf en goedt de Steege, het erf en goed de Greve en het huis door mij bewoont in de Bierstraat met inboedel.*

Maar Arent Waander schijnt niet zo gezond te zijn geweest, want reeds op 7 februari 1780 treedt zijn weduwe op als voogdesse van haar toen nog steeds minderjarige zoon Johan Bernard. Deze laatste is op 25 maart 1788 in Lochem getrouwd met Josina Margareta van de Graaff. Op dat moment wordt hij aangeduid met de titel Mr., dus was hij jurist (advocaat).

Vervolgens wordt op 18 mei 1789 voor f 442,- ook het naastliggende huisje met where (nu Bierstraat 36) gekocht dat op dat moment een bezitting was van de *Provisorij en Diaconij* en bewoond was geweest door de weduwe Eykelkamp.

Josina Margareta overlijdt al in 1797 op 31 jarige leeftijd, waarna Johan Bernard in 1805 nog een tweede huwelijk sluit met Anna Maria Constantia de Wolff, een dochter van Doctor en Burgemeester Wilhelm Francois de Wolff, dus van zeer goede huize.

Maar Johan Bernard heeft niet lang van zijn huwelijk met haar kunnen genieten want op 16 november 1806, hij was toen dus slechts 43 jaar, komt hij reeds in het begrafenisboek van Laren voor. De laatste jaren heeft hij gewoond op zijn bezitting erva Enderinck in Groot Dochteren.

De grandeur is er nu wel af

Mr. J.B. Haaijntink verkoopt op 7 mei 1801 zijn huis Bierstraat 34 aan Jan Willem Coops en Maria Nijman. Dit echtpaar was op 13 november 1793 in Lochem in het huwelijk getreden.

Wat de reden van deze aankoop is geweest wordt niet duidelijk want het echtpaar Coops woonde zelf (reeds volgens de inwonerlijst van 1795) een paar huizen verderop, in het pand waar nu kapsalon IJsseldijk is gevestigd. Waarschijnlijk was dit laatste pand toen al een winkel want Jan Willem wordt aangeduid als winkelier.

Het pand Bierstraat 34 wordt dan ook snel weer verkocht, in dit geval op 30 december 1805 aan Anthonij Martinus Gulden en Magtilda Johanna Coninck Westenberg.

De vader van Anthonij Martinus was Johan Frederik Gulden die op 29 juli 1782 met zijn vrouw en drie kinderen als burger van Lochem werd ingeschreven. Deze vader was wijnkoper en van de Augsburgse confessie. Wel was hij al in 1771 in Lochem getrouwd met Elisabeth de Blij. In het huwelijksregister wordt er bij vermeld dat Johan Frederik in Berlin was geboren. Door overlijden van zijn echtgenote trouwde hij voor de tweede keer, nu met Gerharda Christina Bouwman.

Anthonij Martinus werd geboren in 1781. Hij trouwde in Delden rond 1802 met mejuffrouw Westenberg Coninck, een domineesdochter, en kwam in Lochem op Bierstraat 34 wonen.

Er werden twee dochters geboren, een in 1803 en een in 1806 die beiden als laatste voornaam de toevoeging Coninck meekregen. Kennelijk was men nogal trots op de vrouwsnaam.

Het is niet duidelijk welk beroep Anthonij Martinus uitoefende. In een inwonerlijst van 1813 komt het gezin nog op Bierstraat 34 voor maar in 1820 is men al uit Lochem vertrokken en schijnt men naar de plaats Herwijnen te zijn verhuisd.

Het pand is dan al verkocht aan Lambertus Reerink die het voor zijn kinderen heeft gekocht.

Het is de jongste zoon Gerrit die het uit de erfenis van zijn vader heeft verkregen. Gerrit is in 1817 getrouwd met Susanna Dorothea Paschen en was, zoals vele Reerinks, leerlooier van beroep. Hij nam met zijn broer Berend Willem de activiteiten van vader Lambert (gevestigd op het terrein waar nu de Noorderbleek is) over.

Ansichtkaart Noorderbleek ca 1900

Uit het huwelijk Reerink/Paschen werden niet minder dan elf kinderen geboren, één kind stierf op de leeftijd van een jaar. De acht oudsten trouwden en vertrokken uit huis maar de twee jongsten, Willem en Bernarda, bleven ongehuwd en zouden na overlijden van de ouders in 1844 en 1848 het ouderlijk huis blijven bewonen. Willem, eveneens aangeduid als lederfabrikant, is niet ouder geworden dan 66 jaar, hij overleed op 3 februari 1903.

Zijn zuster Bernarda, die stierf in 1926, bereikte de respectabele leeftijd van 86 jaar. Tot haar einde woonde ze, met de nodige hulpen, op Bierstraat 34. Aldus is het huis ruim 100 jaar familiebezit van de Reerink's geweest.

Het pand krijgt een winkelfunctie

Nog tijdens het leven van Willem Reerink moet er aan de voorzijde een verbouwing hebben plaats gevonden. Althans uit een verklaring van de Nederlandsche Uitgeversbond van 15 maart 1893 blijkt dat de heer C.W.J. Schepers zich per 1 april van dat jaar in Lochem als boekhandelaar zal gaan vestigen. De heer Schepers belooft, *naar luid van ingewonnen informatiën, een ernstig, degelijk en flink confrater te worden, terwijl ook zijn financiële toestand van dien aard is, dat de leden hem met vertrouwen credit mogen verlenen.*

De heer Schepers zal het voorste gedeelte van de benedenverdieping hebben gehuurd van broer en zus Reerink. Het lijkt waarschijnlijk dat, om een moderner aanzicht te verwezenlijken, toen de trapgevel van het huis het veld heeft moeten ruimen.

Vooraanzicht winkel van boekhandel Schepers

Christiaan Wouter Jan Schepers, geboren in Winterswijk, werd zelf op 28 maart 1893 ingeschreven op het adres Nieuwstad 3. Tot echtgenote koos hij Antje Elisabeth Schaafsma uit Harlingen. Zij werd op zijn adres ingeschreven op 19 juni 1895.

Boekhandel Schepers timmerde behoorlijk aan de weg, zoals uit een oude advertentie blijkt.

1929

BIERSTRAAT 34
TEL. 46 • POSTGIRO 122289

Informatiebureau
V.G. te Lochem

Leesbibliotheek

Ruime keuze
Prentbriefkaarten

Gidsen en Kaarten
v. Lochem en Omstreken

Groote keuze nieuwste lectuur in diverse talen

Foto-albums, Teekenbehoefden, Kunsthandel

Op veel oude ansichtkaarten zien we 'uitgave C.W.J. Schepers' staan, de oudste die we tegenkwamen is uit het jaar 1902.

Het lijkt erop dat de heer Schepers op 65 jarige leeftijd is gestopt met zijn winkel, enerzijds omdat Bernarda Reerink (zijn huisbaas) in 1926 is overleden, maar anderzijds omdat het jaar daarop het pand is gekocht door de weduwe Maria Fokkelina Irish Stephenson geboren Reese.

Haar man Wilhelm Irish Stephenson was in 1897 overleden als Luitenant-Kolonel der Artillerie in Den Haag en mevrouw Reese kwam in 1901 met haar in 1883 geboren dochter Ida Wilhelmina naar Lochem. Zij kochten het Keppelke op Berkeloord om daar te gaan wonen en de dochter zette vanaf 1927 de boekhandel in Bierstraat 34 voort. Er is nog een tekening bewaard gebleven van een verbouwing van het pand door G.J. Postel uit 1926.

Moeder overleed in 1931 op het Keppelke op 84 jarige leeftijd en is op de Oude Begraafplaats van Lochem begraven. Ida Wilhelmina is vijf jaar later uit Lochem naar elders vertrokken.

Daarna heeft Henri Wilhelm Johan Bosch nog enige jaren de boekhandel gedreven, terwijl die werd voortgezet door onder andere 'Íla' en 'Bruna' totdat Bakker Bart het pand de nu bestaande bestemming heeft gegeven. Grappig is wel dat de vooraanblik beneden nog steeds dezelfde zwarte kleur laat zien als die van eind negentiende eeuw op de foto van de winkel van Schepers.

Noten

1) Statius Reinier Westenberg werd geboren op 25 januari 1685. In 1704 werd hij ingeschreven als student aan de 'Illustre School' te Deventer. Daarna volgde in 1706 een studie aan de Rechtenfaculteit van Harderwijk, alwaar hij in 1709 promoveerde tot Doctor in de beide Rechten.

In 1718 werd hij in Lochem tot burgemeester benoemd.

Op 4 december 1724 volgde zijn huwelijk te Laren dat als volgt werd ingeschreven:

De Weledele en Agtbare Heer Statius Reinier Westenberg, j.u.d. burgemeester te Lochem, zoon van de Weledele Heer Johan Westenberg j.u.d. landschrijver des Scholtampts Lochem

en Elsabe Anna Catharina Olmius dochter van de Weledele Heer Gerhard Olmius in leven stadhouders des Scholtampts Lochem. Een deftig huwelijk dus.

Statius Reinier kwam echter niet in het ouderlijk huis wonen maar betrok als huurder het zogenaamde 'kloosterhuis' in de Achterstraat waarover wij schreven in 'Nieuwtjes 10'.

Van Statius Reinier is nog bekend dat zijn zoon Bernard Rudolph in 1737, op 11 jarige leeftijd!, reeds tot burgemeester van Lochem werd benoemd. Dit vanwege de bijzondere verdiensten van vader. Op 18 jarige leeftijd zou dan door de zoon de eed worden afgelegd.

Vader en zoon zijn in 1742 met hun wapen op de oostgevel van het oude stadhuis vereeuwigd, nadat de ingang hier naar toe was verplaatst.

De wapens op het oude stadhuis

2) Joost Bergman woonde toen in het pand waarin tegenwoordig de DA drogist is gevestigd. Achter dit huis dreef hij destijds een bierbrouwerij.

Ook over deze plek is veel te vertellen. Wij zullen daar in een volgend artikel op terugkomen.

3) Dit posthoortje is nog steeds te zien in de Gudulakerk op de 1^e travee van de zuidbeuk in de kruising van het gewelf. Van welke familie dit wapen oorspronkelijk was is niet bekend.

Bronnen:

Regionaal Archief Zutphen

Oud Rechterlijk Archief

Notarieel Archief

Bevolkingsregister

Kadaster

Internet

Historische Kranten

Historisch Genootschap Lochem, Laren, Barchem

Afbeeldingen

Geschiedenis van de Lochemse straten in woord en beeld, pag. 49

Hartelijke groeten uit Lochem (19)

CeesJan Frank

Rond 1900 werd Barchem een geliefd vakantieoord voor de liefhebbers van zuivere boslucht, glooiende heuvels en mooie vergezichten. De oude ansichtkaarten in deze aflevering van “Hartelijke groeten” geven een beeld van de schilderachtige en rustieke omgeving van het dorp in de beginjaren van de vorige eeuw, in het bijzonder rondom het bekende hotel Meilink.

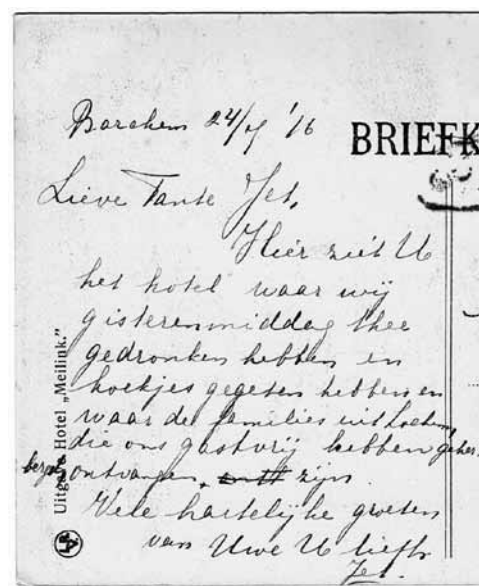
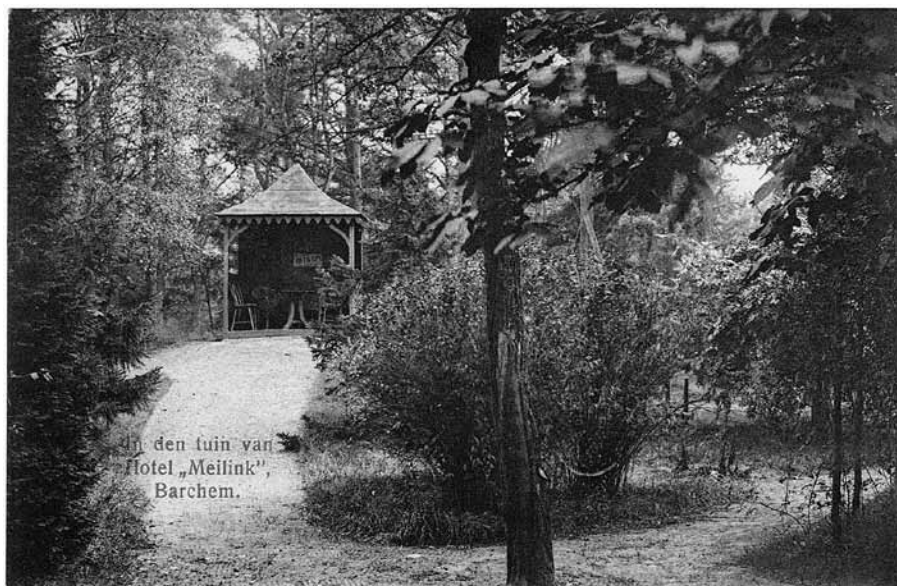
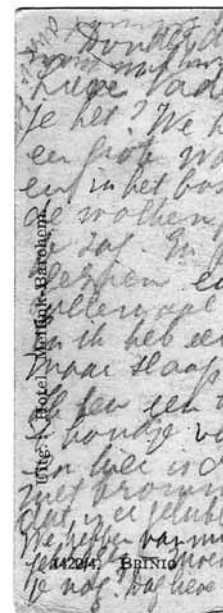
In 1879 werd aan de Ruurloseweg, vlak achter de in 1860 gebouwde Hervormde kerk, door de in Laren geboren Hendrik Jan Meilink een huis gebouwd. Het bleek een strategische plek, want een aantal jaren later stond Meilinks pand prominent langs de nieuw aangelegde stoomtramlijn van Deventer via Lochem en Barchem naar Borculo. De tramlijn, geopend op 26 augustus 1885, betekende voor Barchem een flinke impuls voor het vreemdelingenverkeer. Het huis van Meilink werd een belangrijke halteplaats aan de lijn en Hendrik Jan werd “Halte Chef van de Geldersch Overijsselsche Stoomtramweg Maatschappij”. Het pand kreeg de naam “Station Barchem” en een aparte wachtkamer voor de tramreizigers. Ook konden toeristen er overnachten. “Hotel Meilink” was een feit geworden. In 1890 is een veranda aan het hotel toegevoegd en ook in de jaren dertig vonden uitbreidingen plaats. Hotel Meilink was van 1933 tot 1995 eigendom van de familie Semmelink. Daarna functioneerde het pand nog enkele jaren als horecagelegenheid onder de familie Feer. Jarenlang was Meilink een ANWB Bondshotel. Het werd aangeprezen als een modern ingerichte accommodatie “met waterleiding en elektrisch licht, lommerrijke tuinen, grenzende aan de dennenbosschen”, aldus een advertentie van rond 1930. Na een ingrijpende verbouwing doet het voormalige hotel nu dienst als woonzorgcomplex.

Rondom het hotel

Hoewel het hotel direct aan de Borculoseweg en de tramlijn was gelegen, stond het in een uitgesproken rustieke omgeving. Richting de Ruurloseweg lag een grote bostuin met oprijlaan, beplant met kastanjes en ook aan de overzijde van de Borculoseweg bevond zich een grote theetuin met zitjes voor de gasten. In de tuin stond op een lichte verhoging een kleine houten theekoepel waar het op warme zomerse dagen heerlijk toeven was. Tegenover het hotel liep een romantische veldweg richting akkers en bossen, beginpunt van eindeloze wandelingen in de ongerepte natuur.

Ansichtkaart 1

Ansichtkaart “In den tuin van Hotel “Meilink”, Barchem” (uitgave Hotel Meilink), in 1916 verstuurd aan Mejuffrouw H. H. E. v.d. Linden, G. v. Aemstelstraat 33 in Amsterdam, door Jet. Zij schrijft: Barchem 24/7 '16. Lieve Tante Jet, Hier ziet U het hotel waar wij gisterenmiddag thee gedronken hebben en koekjes gegeten hebben en waar de families uit Lochem, die ons gastvrij hebben geherbergd, ontvangen

zijn. Vele hartelijke groeten van Uwe U liefhebbende Jet. De ansichtkaart toont de houten koepel in de theetuin van Meilink.

Ansichtkaart 2

Ansichtkaart "Landweg tegenover Hotel-Meilink te Barchem" (uitgave van Hotel Meilink-Barchem). Rond 1910 verstuurd naar de heer mr. C.W. van der Pot, Witte Singel 26 in Leiden, door "Hanneke". Die naam staat in aandoenlijke hanepoten onder een berichtje, dat vermoedelijk door haar moeder is geschreven: "Lieve Vader. Hoe maak je het? We hebben gisteren een grote wandeling gedaan en in het bos gelegen en in de wolken gekeken wat je zag. En ik heb een hertje gezien en een eend heeft allemaal kleine eendjes en ik heb een klein ledikant maar slaap ik lekker in. Ik ben een beetje bang voor 't hondje van Tante Will en hier is ook een hondje met kromme poten. Maar dat is er gelukkig haast nooit. We hebben vanmiddag deze briefkaart geschreven. Moeder was erg blij. Schrijf je nog? Dag lieve Vader. Hanneke". Tussen deze regels door is nog geschreven: "Dag Lieveling, ik schrijf u maar niet meer". Mr. C.W. van der Pot was overigens een bekende Leidse rechtsgeleerde, die in 1921 hoogleraar Staatsrecht werd en enkele jaren daarvoor wethouder van Leiden.

Ansichtkaart 3

Ansichtkaart "Achtertuin Hotel Meilink ingang Ruurlosche weg - Barchem" (uitgave Nauta en Zoon, Velsen). Niet verstuurd. De ansichtkaart geeft een kijkje in de met bomen beplante toegangslaan tot de tuin van het hotel, gezien vanaf de Ruurloseweg. Op het fraaie houten bord is de naam van het hotel te lezen en de bijbehorende voorzieningen: terras en theetuin, garage en bushalte. De kaart dateert dus van na het opheffen van de tramlijn voor personenvervoer in 1931. Daarna werd de dienstregeling overgenomen door de bussen van de Geldersch Overijsssele Tramweg Maatschappij.

Bronnen

Ansichtkaarten: collectie auteur.
 Website: www.kranten.kb.nl (historische kranten).
 Diverse genealogische websites.
 Middag, I. en Z. Kolks (eindred.), *125 jaar Gastvrij genieten in de Graafschap*, Lochem 2010.

Lochem in de Spaanse tijd

Franchois Balochi, de Lochemse wachtmeester

Eddy ter Braak

*“Verbijsterd stáán zijn volgers in hun loop,
Als achter hen Ballochis wakkre hoop
Aanstormt! Pansier en pijrok, bijl en zwaard,
Lansknecht en burger, jong en oud gepaard!”*

Zo voert de dichter A.C.W. Staring in zijn gedicht ‘Lochem behouden’ wachtmeester Balochi op aan de lezer, als Lochems hoop in bange tijden. En bange tijden waren het zeker. Het gedicht speelt namelijk in de Tachtigjarige Oorlog en verhaalt van de poging van de Spaanse troepen om Lochem op de ochtend van 19 oktober 1590 met een truc binnen te dringen om zo de stad te kunnen veroveren. Ze deden dat, zoals u waarschijnlijk wel bekend is, met behulp van als boeren verklede soldaten en drie hooiwagens, waarop nog veel meer soldaten onder het hooi verstopt zaten. Franchois Balochi was de officier van de Staatse troepen, die verantwoordelijk was voor de orde in en de bewaking van de stad. (Voor uitleg over de gekozen schrijfwijze van de naam ‘Franchois Balochi’ verwijs ik u naar het tekstdeel over de naam, dat een aantal bladzijden verderop staat.)

Aquarel van de hooiplukkers bij de Bergpoort (later Smeepoort genoemd), waarschijnlijk van de hand van meester G. Prop

Het was Jan, de zoon van de poortwachter, die de poging ontdekte, toen hij samen met een andere jongen op de brug tussen de twee poorten hooi uit de wagens trok. Hij kreeg echter niet alleen hooi in handen, maar ook een paar laarzen. Staring verwoordde dit gebeuren in zijn gedicht als volgt:

*“Zoo deed hij zeekren dag,
En had, van voor de poort die bergwaart zag,
D'ontheinden weg in 't oog. En, breedgelaân
Kwam, door de kloof des bergs, een hooivracht aan.
Nog een! Nog een! – “Hooi, hooi” roept onze gast*

*“Hier dient op ’t voordeel van de koe gepast:
Het plukken is een regt, dat bij de poort,
In oorlogstij’ en als in vreê, behoort.
Dat handhaaft Jan! Kijkt toe!”*

*De wagen kwam,
Die, ’t voorst van driên, den weg naar ’t stadje nam,
En wrikt het valhek binnen.
Jan is klaar:
Hij plukt – hij plukt – vijf, zes keer na elkaâr –
En vat in ’t lest .... Twee voeten! En “Verraad!
Moord! Spanjaards! Spanjaards!” gilt hij door de straat.”*

De Spanjaarden kwamen daarop tevoorschijn en kregen hulp van zo’n 300 krijgsmakkers te voet en 150 te paard, die buiten de poort in het veld verborgen hadden gelegen. Ze doodden de wachter aan de poort en vervolgens de 16 anderen in het wachthuis. Bij hun poging de stad verder binnen te dringen, werden ze echter na een ongekend hevig gevecht in de Smeestraat door de in de stad gelegerde Staatse troepen onder de leiding van wachtmeester Balochi, te samen met te hulp gesnelde inwoners, de stad weer uitgedreven. De Lochemers zullen zich mogelijk daarom zo fel verdedigd hebben, omdat ze wisten, wat er in 1571 met de Zutphense bevolking was gebeurd, nadat de Spanjaarden de stad in de winter van dat jaar in handen hadden gekregen. Ze waren namelijk meedogenloos opgetreden tegenover de verdedigers en de andere inwoners van de stad. Mensen werden aan haastig opgestelde galgen opgehangen, sommigen zelfs aan hun voeten, zodat ze een ellendige dood stierven. Anderen werden met gebonden handen in wakken in de bevroren IJssel gegooid. Een aantal inwoners werd naakt de stad uitgejaagd. Velen van hen kwamen om door de vrieskou, waaraan ze werden bloot gesteld. Deze verschrikkelijke gebeurtenis in Zutphen, had, zoals u zult begripen, in andere Staatse steden grote indruk gemaakt.

Sinds de overval aan de Lochemse poort zijn het begrip ‘hooiplukker’ en de namen ‘Francois Ballochi’ en ‘Poorters Jan’ onverbrekkelijk met Lochem verbonden. Lochem heeft haar gemeentecentrum dan ook terecht “De hooiplukker” genoemd. De beide heren kregen veel later ieder een straatnaam toebedeeld.

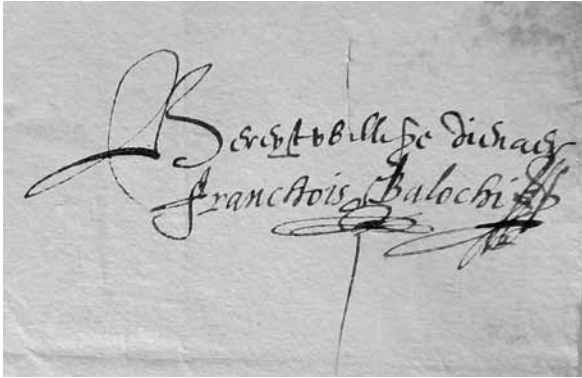
Hiernaast een afbeelding van een niet erg bekend schilderij van K.F. Bombled (1822-1902), dat de strijd bij de Bergpoort (nu Smeepoort genoemd) te Lochem verbeeldt, nadat de Spanjaarden ontdekt zijn.

Het verhaal over de mislukte poging der Spanjaarden om Lochem binnen te dringen, is in vele vormen in boeken terug te vinden.

Voor de kinderen is er het boek *De hooiplukkers van Lochem* met daarin het prachtige verhaal van P. de Zeeuw. Jan, de zoon van de poortwachter, krijgt in dit boek een voorname rol, net als trouwens in het gedicht van Staring. In werkelijkheid schijnt de rol van ‘Poorters Jan’ zich beperkt te hebben tot de ontdekking van de Spanjaarden in het hooi der wagens. Nergens is sprake van zijn meevechten in de strijd, die daarna losbrandde. Bovendien was Poorters Jan op dat moment in werkelijkheid al geen jonge knaap meer! Als de roepnaam Jan juist is, dan moet het J(oh)an Pauwen zijn geweest. De familie Pauwen leverde namelijk al een paar generaties lang de wachters aan de Bergpoort. En de enige Jan in de familie was de op dat moment ongeveer 30-jarige Jan Pauwen, die in 1585 getrouwd was en in 1590 al twee kinderen had. Zijn oudste zoon heette ook Jan, maar was in 1590 slechts 4 jaar oud! Maar het is en blijft een prachtig verhaal.

Zo is Franchois Balochi door K. van Lent in beeld gebracht in het kinderboek *De Hooiplukkers van Lochem*

Handtekening van Franchois Balochi in een brief, geschreven als wachtmeester te Lochem.

Volgens het tijdschrift *De Nederlandsche Leeuw*, uitgave van het Kon. Ned. Gen. voor Geslacht- en Wapenkunde, moet hij rond 1575 onder de naam Franciscus van Baloch in Utrecht getrouwd zijn. Officiële gegevens over dit huwelijk zijn, jammer genoeg, niet bewaard gebleven. Dat komt waarschijnlijk, doordat tijdens de beide Beeldenstormen in Utrecht (1566 en 1582) de meeste (katholieke) doop-, trouw- en begrafenisboeken verloren zijn gegaan.

De handtekening van Franchois Balochi onder de notariële akte uit 1629

Balochi, Baloch, Balochus, Balochio, Balochius, Balocus, vele namen voor één en dezelfde persoon

Vooraf de opmerkelijke, on-Nederlandse achternaam Balochi bracht me er toe, om mijn speurtocht te beginnen. Waar kwam iemand met een dergelijke naam toch vandaan? Was hij een nakomeling van een huursoldaat uit Balloch in Schotland (ons leger kende in die tijd veel Schotse huurlingen)? Of waren zijn voorouders afkomstig uit Balochistan in Azië?

De werkelijkheid bleek anders te zijn. De naam (Van) Baloch(i) is ontstaan uit een verbastering van de naam van de plaats Balocco, een klein plaatsje in het tegen Lombardije aangelegen gebied Piemonte (Noord Italië). Daar kwamen zijn voorouders dus vandaan. Uit de naam Bal(l)occo is waarschijnlijk langzamerhand via Balock en Balocus de achternaam Baloch(i) ontstaan, al dan niet met 'van' ervoor).

Franchois Balochi was dus een afstammeling van de destijds in ons land niet zo populaire groep der Lombarden (hier vooral bekend als geldleners en – wisselaars). Ze waren niet zo geliefd vanwege de hoge rentes, die ze vroegen aan burgers in financiële nood.

Over de juiste schrijfwijze van de naam Franchois Balochi bestaat nog al wat onduidelijkheid. In Lochem heet de straat, die naar hem genoemd is de Francois Ballochilaan. Toch is er in dit artikel gekozen voor de schrijfwijze 'Franchois Balochi'. Deze keuze heeft te maken met het feit, dat in de tijd, dat Balochi in Lochem verbleef, hij zijn brieven met deze schrijfwijze van zijn naam ondertekende. U kunt het zien in het hiernaast afgebeelde voorbeeld, afkomstig uit één van zijn brieven, te vinden in het Regionaal Archief te Zutphen. Omdat dit verhaal over hem met Lochem als uitgangspunt is geschreven, is er gekozen voor de schrijfwijze Franchois Balochi.

Het is eigenlijk heel lastig om te zeggen, hoe de correcte schrijfwijze van zijn naam moet zijn. Hij heeft namelijk de naam Balochi niet voortdurend gebruikt. Nog in Lochem wonend, noemde hij zichzelf in 1603 in een verzoek om een octrooirecht aan de Staten-Generaal Franchois de Baloch.

Maar daarnaast vinden we de naam van 'onze' wachtmeester' in de archieven nog in een aantal andere varianten terug, zoals Balochy, Balochij, Balochus, Balochius en zelfs Balochio (al deze namen al dan niet met dubbel 'l').

In het laatste officiële stuk waaronder zijn handtekening staat, een notariële akte uit 1629, vinden we hem vermeld als Franchois Baloch, dit keer dus zonder 'de' of 'van' voor de naam!

Franchois Balochi, zoon van een Utrechtse lommerdhouder

Als we iets over personen uit het verleden te weten willen komen, konden we tot niet zo lang geleden niets anders doen dan zelf een bezoek te gaan brengen aan de archieven her en der over het land verspreid. Gelukkig biedt het internet ons tegenwoordig meer mogelijkheden.

Tot voor kort hadden we er geen idee van, waar Franchois Balochi vandaan kwam, voor hij zich in Lochem vestigde. Al helemaal niet waar hij geboren en opgegroeid was en wie zijn ouders waren. In welke archieven moest je daarnaar gaan zoeken?

- ³⁵ Ich verdanke diese Hinweise meinen Kollegen Hans van de Venne und Frans Slits. Siehe Reussens: *Matricule de l'Université de Louvain*. Bd. 4, hg. von A. Schillings (wie in Anm. 5). Genannt werden als Spieler: Cornelius Pynsen vander A (nicht immatrikuliert); Petrus Laurimanus (vielleicht der Bruder des Cornelius, nicht immatrikuliert); Franciscus Balochus Passeuallij F. cum fratre (Februar 1563, Franciscus und Joannis Passevalli Balochi, Ultrajectenses, »Castrenses divites«, S. 649, Nr. 197–198); Petrus ab Holart (Februar 1563, Petrus filius Petri ab Holart, Ultrajectensis, »Castrenses divites«, S. 649, Nr. 186);

Voetnoot 35 uit het artikel 'Cornelius Laurimanus als Dramatiker' door Jan Bloemendal

Dank zij het internet is er aan deze bijna totale onbekendheid met het verleden van Franchois Balochi, min of meer door toeval, goeddeels een eind gekomen. Bij het zoeken op varianten van de naam Balochi lokaliseerde de zoekmachine op het internet ene 'Balochus' op een site over het boek *Das lateinische Drama der Frühen Neuzeit*. In dit boek, dat integraal op het internet te lezen is, staat een artikel van J. Bloemendaal over de Utrechtse rector Cornelius Laurimanus. En in dit artikel komt behalve de naam van een Franciscus Balochus Passeuallij ook die van een Franciscus Parcevalij Balochi voor, zoals u in bovenstaande afbeelding kunt zien. Het blijkt hierbij om één en dezelfde persoon te gaan en wel 'onze' Franchois Balochi.

Hij moet als ongeveer 12-jarige mee hebben gedaan aan een theaterstuk van Laurimanus. Dit stuk, genaamd 'Esthera regina', een komisch drama, werd in 1560 voor het eerst opgevoerd bij de inwijding van een nieuwe aanbouw van de Utrechtse Buurkerk. Maar niet alleen hij had er aan meegedaan, ook een broertje van hem: "*cum fratre*" (zie voetnoot 35 hierboven).

Volgens de vermelding tussen haakjes in de voetnoot deden beiden in 1563 weer mee aan een uitvoering van het stuk, nu echter onder de naam Balochi. Nu staat ook de naam van zijn broer, Joannes, vermeld. Bovendien staat er dit keer bij, dat beide knapen in genoemd jaar ingeschreven stonden aan de universiteit van Leuven.

De Sint Hiëronymusschool te Utrecht

Waarschijnlijk waren de broers in 1560 nog leerlingen van Cornelius Laurimanus, die rector was van de Sint Hiëronymusschool, de Latijnse school van Utrecht. Het was in die tijd op deze school de gewoonte, dat de rector van de school eens per jaar een stuk schreef, dat door leerlingen in het openbaar in de stad werd uitgevoerd.

De school had een heel goede naam. Daardoor zaten er veel nakomelingen van belangrijke Nederlandse families op de school. De leerlingen werden er opgeleid voor een leven als hogere geestelijke of kanunnik, of tot "*notarii publici*" (die alle openbare akten opmaakten). Diegenen, die nog hogerop wilden, na het volbrengen van hun studie aan de Utrechtse school, gingen destijds naar de universiteit van Parijs en Leuven.

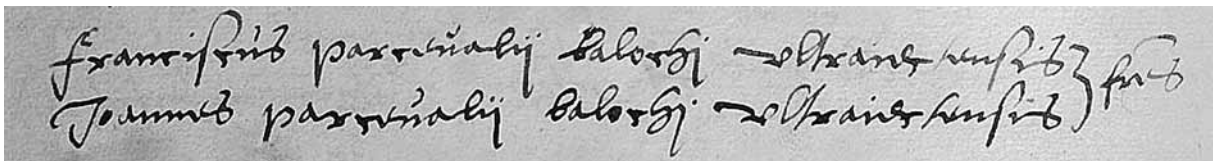
Dat blijken ook de beide broeders Balochi te hebben gedaan. Zoals eerder vermeld, is hun naam terug te vinden in het 'Matrikel' (lijst van ingeschrevenen) van de universiteit van Leuven, voor het jaar 1563. Aan het feit, dat bij hun naam staat, dat ze uit Utrecht afkomstig waren, kunnen we concluderen, dat de broers daar in ieder geval een deel van hun jeugd hebben doorgebracht.

Ze waren ingeschreven onder de kolom "*Castrenses divites*" (de groep der rijken). Naast deze groep kende men namelijk nog twee groepen, de "*Nobiles Castrenses*" (de groep der edelen) en de "*Castrenses pauperes*" (de groep der onbemiddelden). We weten dus nu ook, dat de beide broers uit een welgesteld gezin kwamen.

We weten niet, wanneer Franchois of zijn broer de universiteit heeft verlaten. Franchois heeft waarschijnlijk alleen de laagste graad behaald, die van ‘baccalaris’. Dit gezien de tijd, die hij in Leuven doorbracht. Voor hogere graden zou hij meer tijd nodig hebben gehad. Verderop kunt u lezen, dat hij ongeveer drie jaar later, rond 1566, al als raadsheer in dienst was van de graaf van Egmond. Hij kan dus nooit lang aan de universiteit gestudeerd hebben.

Franchois Balochi en zijn Utrechtse familie

Dank zij de vermelding in het artikel van Jan Bloemendal weten we nu iets meer over de jeugd van ‘onze’ wachmeester. En we weten, waar we verder moeten gaan zoeken, namelijk in de archieven van Utrecht. De beide broers zijn inderdaad in het originele inschrijfboek, ‘Matrikel’, van de universiteit van Leuven voor het jaar 1563 te vinden (zie de afbeelding hieronder). Bij hun vermelding staan nog twee belangrijke gegevens. Tussen zowel de voor- en achternaam van beide broers staat namelijk een patroniem en wel ‘Parcevalij’. Hierdoor weten we, dat de voornaam van hun vader Parceval luidde. De vermelding “*Ultratrajectis*” achter beider namen wil zeggen, dat ze uit de stad Utrecht kwamen.

De originele inschrijving van de broers Balochi in het Matrikel van de universiteit van Leuven in 1563.

Met deze gegevens kon er wat gericht worden gezocht naar de familieachtergrond. Vader Parceval Balochi blijkt onder deze naam echter niet in de registers van het Utrechtse Archief te vinden te zijn. Gelukkig doken in de *Registers van Transporten en Plechten* (deze gaan over de overdracht van en hypotheeken op huizen) wel varianten op zijn naam op, die me verder hielpen, namelijk Pascheval Baloch, Parchevall de Bel(l)oqui(s), Parchevall Balocus en Parcheval Balloch. Al deze namen hebben betrekking op één en dezelfde persoon: de vader van Franchois en Joannes Balochi. Eén van de bladen in het ‘Register van Transporten en Plechten’ laat een duidelijke link zien. Parcheval Belogui droeg op 11 maart 1573 een huis over aan zijn zoon Franchois en diens vrouw Juliana. Franchois staat hier vermeld onder de naam “*Francoys Bellockx, soon van Parcheval*”.

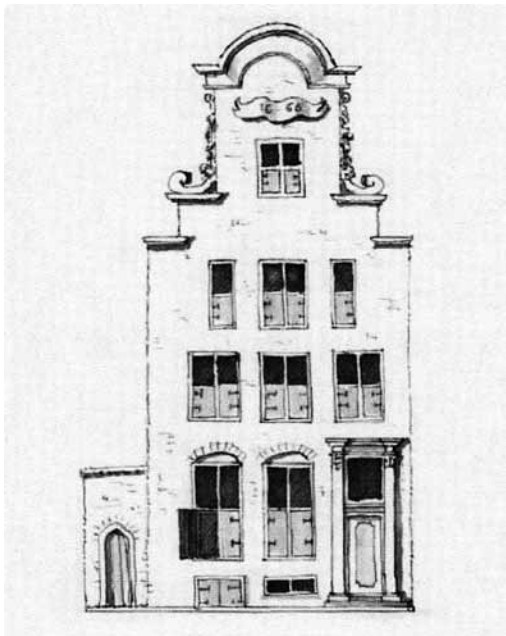
Verder kon ik over Franchois Balochi in het Utrechts Archief niets vinden. Het internet bracht me gelukkig toch verder op weg.

Onder de naam Parcheval Balocus vinden we de vader van Franchois Balochi op het internet in de archieven terug als houder van de “*tafel van leninghe*” (bank van lening) in de stad Utrecht. Deze nering, die voor christenen vanwege het kerkelijk verbod op het vragen van rente verboden was, kon destijds zeer lucratief zijn. Dit vanwege de hoge rentepercentages die men vroeg, oplopend tot 50%, in een uitzonderlijk geval tot 80%. Het beroep werd in ons land vanwege het kerkelijk verbod vroeger uitgeoefend door buitenstaanders: Joden en Lombarden (uit de Italiaanse streek Lombardije en uit het ernaast gelegen Piemonte). Vanwege de Lombardische afkomst van de meeste pandhouders werd de bank van lening meestal ‘de lommerd’ (eerst ‘de lombard’ en dat veranderde via ‘de lomberd’ in ‘de lommerd’) genoemd. In de Groninger Archieven zijn brieven aanwezig, die laten zien, dat “*Parceval Balocus, houder van de bank van lening te Utrecht*”, in 1570 een poging had gedaan om een octrooi (recht) te krijgen voor een soortgelijke bank te Groningen. Het verzoek werd afgewezen.

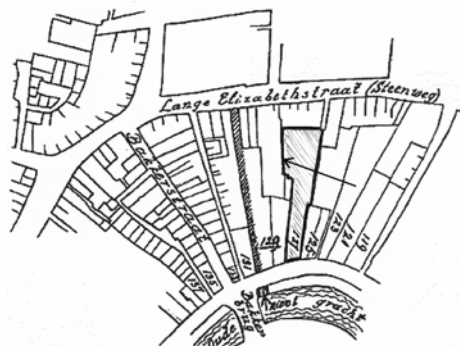
Dat de houders van de bank van lening in die tijd niet bij iedereen geliefd waren, blijkt wel uit de volgende tekst uit het boek *Tussen commercieel en sociaal krediet, ontwikkeling van de Bank van Lening* door H.A.J. Maassen:

Toch bewogen de families van de bankhouders zich vaak in voornamen kringen. Dat had er alles mee te maken, dat de vorsten in wiens gebied zij opereerden, graag van hun financiële diensten gebruik maakten om in staat te zijn hun kostbare huishoudingen en hun oorlogen te kunnen financieren. Het gezin Balocus/Baloch moet, gezien hun welvaart, de plek waar ze hebben gewoond en het feit dat in ieder geval twee van hun zonen met dochters uit een vooraanstaande familie konden trouwen, een redelijk geaccepteerd leven hebben geleid.

Zowel van de zijde der Kerk, als van die der burgers rezen ernstige protesten tegen de tafelhouders, hun praktijken en hun levenswijze. Een door Karel V op 30 jan. 1545 te Utrecht gegeven ordonnantie vermeldt, dat de woekeraars, houdende Taeffels van Leeninge zich niet ontzien dagelijks te ‘verkeren ende converseren’ met onze onderzaten, de burgers; dat zij voorts ‘als lieden van eer’ ter kerke gaan, alles tot ergernis van goede lieden, in het bijzonder aangezien de bedoelde woekeraars in het openbaar en naar rechte zijn geëxcommuniceerd. In de ordonnantie wordt aan alle tafelhouders, benevens degenen die deel hebben in, vennoot zijn, of bij de administratie van een tafel werkzaam zijn (de dienaren en factors) op straffe van verlies van hun octroy en overige daarop gestelde straffen verboden gedurende ‘den goddelijcken dienst’ de kerken te betreden.

Het huis 'Proeysenburch' in Utrecht naar een tekening van L.P. Serruier.

Op dit kaartje staat het perceel grond behorende bij de 'Proeysenburch' aangegeven met nummer 127.

Dat de familie in Utrecht een welgesteld leven heeft geleid, blijkt wel uit het grote huis (Oudegracht 127) waarin ze woonden. Het huis droeg de naam 'Proeysenburch'. Dit, omdat het vroeger eigendom van het magistratengeslacht de Proeys was geweest. Het behoorde (en behoort nog steeds) tot de zogenaamde Utrechtse 'stadskastelen'. Op de koopakte van Parcheval Balocus staat vermeld over het huis: "*Alinge (gehele) huijsinge ende hoffstede metten twee*

poorten ende poortwegen d'een voor ter straten, d'ander achter aan de Steenwech."

Het terrein telde dus niet alleen het huis Proeysenburch, maar ook nog een kleiner huis (op de akte aan gegeven als 'hoffstede'). Interessant is nog, dat zich in het Utrechtse Archief enkele stukken bevinden met als titel "*Stukken betreffende het huis 'Proeysenborgh', ook wel genaamd 'De oude Lombard'.*"

Franchois Balochi als raadsman, secretaris en officier in het Staatse leger

In het Utrechts Archief bevindt zich een notariële akte uit 1629, waarin sprake is van een "*Sr. Franchoys Baloch, gewesene lestlijck onder andere hoge offitie (= ambt) van oorloge, Raet van de doorluchtige ende hoochgeboren furst ende heere die Grave van Egmont Lamoraal.*"

Het gaat hier zeker om Franchois Balochi, de Lochemse wachtmeester. Dat is duidelijk te zien aan de handtekening op het document. (Zie de afbeelding op bladzijde 5)

Opmerkelijk is, dat deze akte gaat over een universeel, maar geheim medicijn "*om alle siecten ende crancten (die eniger maniren curabel zijn) te helpen genesen*".

Franchois Balochi verkoopt de bereidingswijze van dit medicijn aan de Utrechtse mr. Ernst van de Wall, "*medecijn ende chirurgijn, gegaieert van de heeren regierders ende borgemeesters der stadt van Utrecht.*"

Lamoraal, graaf van Egmond

Uit bovenstaande zouden we de indruk kunnen krijgen, dat Franchois Balochi in Leuven geneeskunde had gestudeerd, maar het kan ook zijn, dat hij de informatie van een familielid (zijn oudste zoon of een zoon van een broer van hem) heeft gehad, die rond die tijd apotheker was in Leiden.

Waar het bij het bovenstaande vooral om gaat, is dat het ons laat zien, dat hij na zijn Leuvense studie, ergens tussen 1566 en 1568, raadsman is geweest van Lamoraal, graaf van Egmont. Dat kan niet later zijn geweest, want Van Egmont werd in 1568 samen met de graaf van Horne, na door de Raad van Beroerten (eigenlijk in opdracht van Philips II) ter dood te zijn veroordeeld voor hoogverraad, op de Markt van Brussel onthoofd. Hun persoonlijke secretarissen werden op nog gruwelijker wijze gestraft. Onder massale belangstelling werden ze later dat jaar in Brussel zo wreed op het rad gefolterd, dat ze naar een stoel moesten worden gesleept en vast gebonden om te worden onthoofd.

Als de naam van Franchois Balochi daarna weer in de archieven opduikt, is dat in maart 1580. In een vermelding in het Gelders Archief te Arnhem lezen we, dat Franchois Balochi (in ieder geval voor de jaren 1578 en

1579, maar mogelijk ook nog in 1580) secretaris was van Johan van Nassau, de stadhouder van Gelre en Zutphen. Deze verliet echter een jaar later de Nederlanden, omdat hij zich niet kon vinden in de Fransgezinde politiek van zijn broer Willem. Hij keerde terug naar het familieslot Dillenburg in Duitsland. Johan van Nassau, was in tegenstelling tot Lamoraal van Egmond een fervente calvinist, die het katholicisme in ons land het liefst wilde uitroeien.

Franchois Balochi raakte waarschijnlijk na het vertrek van Johan van Nassau zijn positie van secretaris van de Gelderse stadhouder kwijt. We vinden hem tenminste later in het jaar 1580 terug in dienst van het leger. In augustus van datzelfde jaar verstuurde hij namelijk een missive aan de griffier van het Gelderse Hof. Daaruit blijkt, dat Franchois Balochi op dat moment gelegerd was te Wesel aan de Rijn, gelegen tussen het Ruhrgebied en de Nederlandse grens bij Bocholt.

Tijdens de zoektocht op het internet bleek, dat de naam Francois Balochi ook meerdere keren voorkomt in de *Resolutiën Staten Generaal*, integraal op het internet in te zien. Zo krijgen we nog wat meer inzicht in het leven van 'onze' wachtmeester. We komen er zo ook achter, dat hij meerdere zoons had, die allen in het Staatse leger hebben gediend.

In de *Resolutiën Staten Generaal* van 3 oktober 1580 staat vermeld, dat Franchois Balochi samen met zijn broer Julius, op voordracht van "*Zyne Hoogheyt*", van de Staten Generaal het recht krijgen om voor de Staat de vijfde penning te innen "*hercommende van allen buiten, rantzoenen ende proffiten, aengebracht by die vrybuyters*".

In een kopie van de officiële akte is te lezen, dat beiden op dat moment al jaren in dienst van het leger waren, beiden als officier. Ze hadden toen blijkbaar ook al zoveel relaties en zo'n staat van dienst opgebouwd, dat de Staten Generaal hen deze lucratieve functie gunden. Het was een taak, die ze naast hun gewone legertaak uitoefenden. Zo'n functie was interessant, omdat ze er goed aan konden (bij)verdiene. Wat was de reden voor de inning van deze vorm van belasting? Soldaten was het toegestaan om tijdens en na de strijd buit te maken, zogenaamde "*vrije buit*". Deze buit vormde naast de soldij een belangrijke bron van inkomsten voor hen. Ze moesten echter wel een vijfde deel van de opbrengst aan de Staat, hun opdrachtgever, afstaan. De Staat moest voldoende geld binnen zien te krijgen om haar legers te kunnen betalen. Zo ging het ook met de krijgsgevangenen. Voor hun vrijlating moest een bedrag, een "*rantzoen*" worden betaald. Ook hiervoor gold de vijfde penning op alle buit etc.

In 1581 duiken de namen van Franchois en Julius Balochi weer op inzake een ander mogelijk lucratief bijbaantje. Julius heeft de Staten-Generaal verzocht hem toe te staan om valse munten op te sporen. Deze zouden de staat grote schade toebrengen. Hij geeft aan "*eenige weete en secreete kennisse te hebben van genoemde Contraventien*". Hij wil ze op eigen kosten opsporen. Zijn verdienste zou dan moeten bestaan uit de vergoeding van waarde van twee derde deel van de opgespoorde verboden gouden en zilveren munten.

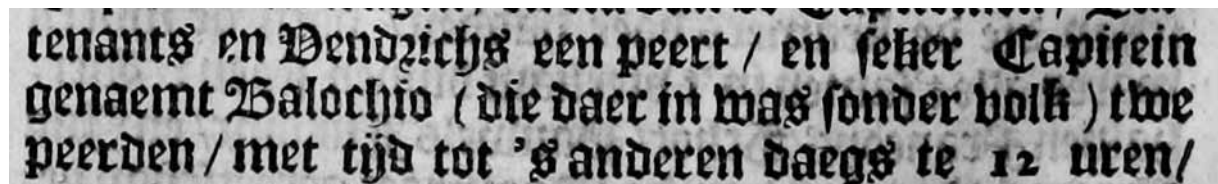
Aartshertog Mathias van Oostenrijk, door de Staten-Generaal tot landvoogd van de (opstandige) Nederlanden benoemd (van 1577 tot 1581). Hij is de "*Zyne Hoogheyt*" op wiens voordracht de gebroeders Balochi tot commissarissen van de vijfde penning werden benoemd.

In februari 1581 blijkt ook broer Franchois Balochi gecommitteerd te zijn om “overall binnen de landen, steden, heerlicheden ende dorpen van die Naerder Geunieerde Provinciën te vervolgen en achterhalen ende saiseren alle penningen goudt ende silver, die onbehoorlick zijn gemunt in eenige haechemunte ofte anderssins.”

De *Resolutiën Staten-Generaal* van 1583 laten ons zien, dat er een compagnie Balochyt (=Balochi staat er achter vermeld) gelegerd was te Diest in Belgisch Vlaanderen (niet ver van Leuven). Aangezien er in dezelfde periode in deze *Resolutiën* een vermelding staat over een “*Hans Ghysels, cornet van Franchois Ballochi*”, die meldde dat de vijand Diest belegerde, is het aan te nemen, dat Franchois Balochi de kapitein was, die deze compagnie (destijds “vendel” genoemd) aanvoerde. Het was in die tijd de gewoonte om een compagnie naar de bevelvoerder, de kapitein, te noemen.

Het boek *Oorsprongk, begin, en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten, en borgerlyke oneenigheden* van Pieter Christiaensz. Bor uit 1680 laat ons ook zien, dat Franchois Balochi, al was het onder een enigszins andere naam, namelijk die van “*Capitein Balochio*”, in de belegerde stad Diest verbleef. Opmerkelijk is, dat hij in de stad Diest verbleef zonder zijn manschappen! Waarschijnlijk was hij in de stad aanwezig, toen de Spaanse troepen de stad gingen belegeren.

De burgerij van de stad, die de overmacht van de belegeraars zag, dwong het garnizoen de stad aan de Spanjaarden over te geven. Ze wilden zo voorkomen, dat als de Spanjaarden de stad met strijd zouden moeten veroveren, ze dan mogelijk wraak zouden nemen op de inwoners. De kolonel van het garnizoen moest de overgave wel toestaan en mocht daarna onder voorwaarden met zijn soldaten uit de stad vertrekken. Zij mochten van hun bezittingen meenemen, wat ze dragen konden. Elke kapitein, stadhouder en vaandrig mocht één paard meenemen, maar om een onbekende reden werd aan kapitein Balochi(o) twee dieren toegestaan! (Zie de tekst hieronder.)

tenants en Vendzichs een peert / en seker Capitein
genaemt Balochio (die daer in was sonder volck) twee
peerden / met tijd tot 's anderen daegs te 12 uren/

Dit was het eerste deel van het verhaal over Franchois Balochi. Het slot, met bronvermelding en literatuurlijst vindt u in de volgende uitgave van ‘Land van Lochem’.

‘Een regt volksfeest’

Op dinsdag 19 november 1863 herdacht Lochem uitbundig, maar ook niet zonder de blijkbaar onvermijdelijke strubbelingen, de vijftigste verjaardag van onze onafhankelijkheid en van onze monarchie, kortom van ons koninkrijk.

Cees Derlagen

‘1813 zegt veel Nederlanders niets’ kopte het *Historisch Nieuwsblad* ruim twee jaar geleden. Deze geschiedenisglossy liet met het oog op de naderende herdenking van tweehonderd jaar koninkrijk een enquête uitvoeren onder een representatieve groep van 760 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Hieruit bleek dat slechts een derde een enigszins juist antwoord kon geven op de vraag wat er in 1813 gebeurde. Twintig procent wist dat in dat jaar een einde kwam aan het Franse bewind en dat de Prins van Oranje landde in Scheveningen. Eén op de tien ondervraagden bracht het jaartal in verband met de invoering van de monarchie in Nederland, een antwoord dat door het *Historisch Nieuwsblad* kennelijk goed werd gerekend. Hoewel we van 1806 tot 1810 toch ook al een koning hadden, en niet eens zo’n slechte. Maar die telde niet: hij was immers geen Oranjetelg.

We mogen niet aannemen dat in 2013 ons collectief geheugen met betrekking tot 1813 echt is opgeschud, ondanks de Oranjefeesten ter gelegenheid van abdicatie en troonsbestijging in april. Nee, 1813 is nog steeds geen jaartal dat ons veel zegt. Hoe anders was het gesteld onder de Lochemse schooljeugd en de Lochemse elite in het herdenkingsjaar 1863, althans vlak voor en na het spektakel dat de Plaatselijke Commissie Gedenkteken 1813 op 17 november 1863 in en zelfs boven ons landstadje deed losbarsten. Zelfs ver buiten onze stadsgrenzen trok wat door de Lochemse notabelen ten behoeve van de

plaatselijke bevolking en ook ten behoeve van hun eigen glorie hadden teweeggebracht, de aandacht. Zo konden bijvoorbeeld de abonnees van het *Dagblad voor Zuidholland en 's-Gravenhage* op 21 november 1863 lezen dat op dinsdag 17 november in Lochem sprake geweest was van ‘een regt volksfeest’ met ‘een buitengewone bedeeling aan armen’, met toespraken, traktaties, veelvuldig gezang, met volksspelen voor oud en jong en met een fakkeloptocht van zanglustige jongelingen in de nachtelijke uren.

Aankomst van Z.M. Willem I te Scheveningen.
Schoolplaat van Jan Hendrik Eichman (1809-1884), Hendrik Altmann (1791-1863)
en Albert Antonius Nunnink (1816-1895)

plaatselijke bevolking en ook ten behoeve van hun eigen glorie hadden teweeggebracht, de aandacht. Zo konden bijvoorbeeld de abonnees van het *Dagblad voor Zuidholland en 's-Gravenhage* op 21 november 1863 lezen dat op dinsdag 17 november in Lochem sprake geweest was van ‘een regt volksfeest’ met ‘een buitengewone bedeeling aan armen’, met toespraken, traktaties, veelvuldig gezang, met volksspelen voor oud en jong en met een fakkeloptocht van zanglustige jongelingen in de nachtelijke uren.

Lochem, 18 Nov. Natuurlijk zullen thans uit alle oorden van ons vaderland berigten worden vernomen over de wijze, waarop het halve eeuwfeest onzer herboren vrijheid is gevierd geworden. Ook Lochem bleef daarin niet achter, en wel zoodanig dat het hier een regt volksfeest was. Des morgens ten acht ure had er door de kerkelijke en burgerlijke armbesturen eene buitengewone bedeeling aan armen plaats. Ten 9 ½ ure vereenigde zich de Ned. Herv. gemeente in haar behuis, waar de jongste predikant W. C. Wansleven eene kernachtige toespraak hield en welke besloten werd door eene eigenaardige uitdrukking van het Vaderlandsch gevoel. Naauwelijks had de leeraar den slotzegen uitgesproken of door ongeveer 80 jongelingen werden het 1, 2, 5 en 8 vers van ons Volkslied, met begeleiding van het orgel gezongen. Welk een indruk dit op de gemeente maakte, bleek daaruit, dat reeds bij het 2de vers de geheele gemeente medezong. Ten elf ure vereenigden zich de leden der plaatselijke commissie voor het nationaal gedenkteken in de raadzaal en trok van daar, voorafgegaan door muziek en de nationale vlaggen naar de Ned.

school, waar de leerlingen van al de scholen tegenwoordig waren, om deze af te halen en naar het raadhuis te geleiden. Aldaar hield de burgemeester, de heer L. Leen, eene toespraak, voorafgegaan en opgevolgd door het gezang der kinderen, waarna zij werden begiftigd met een boekje en een bonbon, terwijl de trein zich nu weder naar de school begaf en waar de leerlingen door de dames der leden van de commissie werden onthaald.

Des namiddags ten half twee ure begonnen de volksvermakelijkheden, bestaande in knippen van speelgoed, oplaten van luchtballon, ringsteken, mastklimmen en zaklopen, alle welke eene ontzettende massa menschen tot zich trokken.

Terwijl ten zeven ure eene vergadering van het departement Lochem der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gehouden werd, waren in de school ruim honderd jongelingen vereenigd, die met de muziek en fakkellicht den burgemeester gingen uitnoodigen, om in hun midden te verschijnen. Hieraan werd gereedelijk voldaan en nadat zij zich een paar uren in de school hadden bezig gehouden met het zingen van liederen enz., hielden deze een optocht door de stad, met fakkellicht en vlaggen, op verschillende plaatsen bij bengalisch vuur onderscheidene liederen zingende. Ten twaalf ure was deze optocht afgelopen en begaf ieder zich naar zijne woning, de voldoening met zich nemende, een vrolijken dag te hebben doorgebracht. Inmiddels waren de leden der Sociëteit de Eendragt in hun lokaal vereenigd, ten einde door eene collation en bal het feest te besluiten. Hier bleef men nog tot den vroegen morgen gezellig bijeen. Dat de burgemeester veel heeft toegebracht aan de goede leiding en den goeden afloop van het feest, verdient openbare vermelding, en de burgers wisten dit ook op prijs te stellen. Zij gaven daarvan een blijk, door den optocht die heden avond plaats had en waarbij de burgemeester benevens de secretaris, met fakkellicht, vlaggen en muziek van huis werden gehaald, door eene commissie uit het bestuur der burger-sociëteit de Harmonie, om in haar lokaal nog een paar uren door te brengen. Aldaar werd hun den eerewijn aangeboden en onder het uitbrengen van verschillende toosten op Koning en Vaderland, de burgerschap van Nederland en Lochem enz., waren spoedig een paar aangename uren vervlogen en werden beiden weder op dezelfde wijze uitgeleide gedaan. Tot lof van Lochems ingezetenen kan dit berigt besloten worden, met de vermelding dat de politie gedurende het feest niets te doen heeft gehad en alles in de beste orde is afgelopen.¹

WINTOEK, P. van Zadelhof, D. Zwaan.	
HUWLIJEN. J. Enslie, burg., voorl. voorz., dr. H. L. Braam, J. W. Dingemans, G. de Gaay, J. Jongeneel, G. G. van der Kaay, J. G. Klober, G. A. J. bar. van Randwijk.	
KEUKWIK. H. Brouwers, burg., voorl. voorz., Z. van Bergijk, H. M. Brouwers, P. Dingemans, J. C. Eykman, H. A. de Geus, H. de Haas, D. C. van Heyningen, C. P. Lonshoek, J. Slegd, W. A. den Treffer.	NED D D O A H
LAREN. Mr. J. E. H. bar. van Nagell, burg., voorl. voorz., dr. A. C. Duker, T. Eggink D.Jz., M.E. van Hartigen, E. G. Huender, H. Jonker, G. J. ter Meulen, F. D. H. Postel, jhr. J. C. ridder van Rappard.	SPAN D A B POR D RUG D D D bi D
LIEDEN. J. F. Veeren, burg., voorl. voorz., D. Doedes, J. C. van Driest, J. G. van Hemert, G. G. Heuff, W. van Koppenhagen, A. Lambrichts, P. E. H. Leendertz, B. F. van Ommeren, J. van Ommeren Wz., H. C. Sandbrink, F. J. Spruyt, W. H. van Sijl sr., J. E. van Toornbergen, A. Verbrugh Az., J. H. van Welfj.	SI LON M Par SI Wec D
LOCHEM. L. Leen, burg., voorl. voorz., J. M. L. Mispelblom Beijer, J. Bosch, D. Coops, E. D. C. van Dissel, G. W. Haasman, A. Thomassen Harmsen, H. G. Hartman Jz., A. Hasselberg, G. H. W. Hinnovold Hein, J. Roerink, G. Schekman, J. L. Salner, J. W. J. Voltelen, L. J. A. F. Voltelen, W. C. Wansleben, J. H. van IJssel Groothuis.	
MAURIK. A. Verbrugh, weth., voorl. voorz., J. Ablaoven, ds. J. A. van Krieken, G. van Ojon, A. J. N. Oudegoest.	
MILLINGEN. R. H. Roymers, burg., voorl. voorz., J. J. S. Arntz, A. Cappers, A. J. H. Dibbits, dr. J. J. Gufken, J. Gielen, J. Herfkens, J. Tjhaar, R. Tjssen, H. G. de Wild.	
NEURHEMER. A. J. H. M. A. bar. van Nagell, burg., voorl. voorz., J. A. Jhr. van Kreismar van Veen, C. A. D. bar. van Nagell, A. D. J. Scholte, O. Vos, M. Wolfers.	
OLDBROEK. Mr. C. J. K. Nodel, burg., voorl. voorz., A. J. van	

Uit: Nederlandsche Staatscourant van 5 mei 1863

latige collega's in staat van 'verwarring' achtergelaten.² Zijn belangstelling voor het gemeentelijk archief zal hem ook van pas zijn gekomen bij het schrijven van zijn historische schets *Een stedeke uit de Achterhoek*, in 1864 verschenen in de Vaderlandsche Letteroefeningen, een van de aardigste en informatiefste bronnen over het Lochem van halverwege de negentiende eeuw, waar ieder die schrijft over Lochem uit die jaren uit heeft geput. In 1869 verliet hij Lochem om in Goes ook de functie van gemeensecretaris te vervullen. Van zijn kennis van gemeentelijke administratie, in een aantal handboeken vastgelegd, profiteerden gemeenteambtenaren nog tot ver in de twintigste eeuw.

Van het feest van de 17de november 1863 nu heeft secretaris Hartman een uitvoerige verzameling documenten bijeengebracht, die in het regionale archief te Zutphen wordt bewaard³. Voor het overzicht van de gebeurtenissen op die 17de november is zijn verslag onmisbaar, al zal gevreesd moeten worden dat zijn medeleden, die op de vergadering van 20 november 1863 de plaatselijke commissie zijn verslag hebben

1 Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 21 november 1863; www.kranten.kb.nl

2 NL-ZuRAZ, Oud-archief Lochem, 1001: Geschiedenis archiefbeheer

3 Verslag In: NL-ZuRAZ, Commissie Gedenkteken 1813 te Lochem, 1034, inv.nr. 1

moeten aanhoren, zijn breedsprakigheid, net zoals de moderne lezer, zullen hebben verfoeid. Maar voor ons geeft het niet alleen een relaas van de dingen van die dag, maar ook een scherp beeld van het sociale spel waarmee de elite van een kleine stad zich onledig hield aan de vooravond van de maatschappelijke veranderingen, die in Lochem al door de komst van het lichtgas en de spoorweg werden aangekondigd. De herdenking van de gebeurlijkheden van 1813 geeft ons zo eerder een beeld van 1863 dan van 1813.

Het halve werk

Het was allemaal in het voorjaar van 1863 begonnen als een initiatief van de *Vereeniging van en voor Industrieelen*. Het koninkrijk bestond vijftig jaar en om die reden vormde de *Vereeniging* een zogenaamde Hoofdcommissie, waarvan ook deel uitmaakte prins Frederik, de tweede zoon van Willem I, en dus een oom van de in 1849 aangetreden koning Willem III. Het doel was om in Den Haag een nationaal monument te realiseren. Er werd gedacht aan ‘een bronzen of marmereen gedenkteken’, waarmee het aantreden van koning Willem I werd gevierd, die ‘de welverdiende eernaam verwierf van Nederlands Hoofd en Redder’. Ook stelde de commissie zich voor een gedenknaald in Scheveningen op te richten ter markering van de landingsplaats in 1813 van de latere koning. Daarnaast kwam het plan ter tafel om een ambachtsschool in Amsterdam te stichten. De regering van Thorbecke wenste om politieke redenen geen enkele medewerking te verlenen aan de totstandkoming van dit nationale monument. Willem I kon, hoe groot zijn verdiensten ook geweest zijn, moeilijk anders dan een voorvechter van het in de ogen van de liberaal Thorbecke verfoeilijke protectionisme worden genoemd. Ook de samenstelling en de werkwijze van de hoofdcommissie in Den Haag wekten bij velen, getuige de redactionele artikelen in de kranten en de ingezonden stukken, een grommend misnoegen op. We moeten aannemen dat ook aan de leestafel van de Lochemse sociëteit ‘De Eendracht’ de herdenkingfestiviteiten van 1813 het gesprek van de dag zijn geweest. Dat was al voor de instelling van een Plaatselijke Commissie op 5 september 1863, maar zeker erna. Ook buiten de sociëteit, waar de meeste leden van de plaatselijke commissie lid van waren, zal het door de Lochemse notabelen overgenomen initiatief besproken zijn. De voornemens, geformuleerd na de eerste vergaderingen logen er ook niet om: Lochem en zijn bevolking zouden een gedenkwaardige tijd tegemoet gaan.

Voordat we de voorbereidingen beschrijven die heel wat voeten in de aarde bleken te hebben, is het goed de plaatselijke commissie voor te stellen. Kenners van het Lochem van de negentiende eeuw en zijn elite zullen nauwelijks bij deze opsomming opkijken. Op de officiële bekendmaking treffen we namelijk de volgende namen aan:

L. Leen, voorzitter van de plaatselijke commissie, *H.G. Hartman*, secretaris van de commissie, *A. Thomasson Harmsen*, penningmeester, *J.M.L. Mispelblom Beijer*, *J. Bosch*, *D. Coops*, *E.D. Cartier van Dissel*, *G.W. Haarsma*, *C.A.W. Huneveld Hein*, *J. Reerink*, *G.J. Schekman*, *J.L. Sölner*, *J.W. Voltelen*, *L.A.F.J. Voltelen*, *W.C. Wansleven*, *J.H. van IJssel Groothuis*.

We kunnen vaststellen dat vooral openbare ambtenaren, de geestelijkheid en de ondernemers goed vertegenwoordigd zijn. Opmerkelijk is dat het onderwijs – Lochem telde toch een respectabel aantal onderwijsinstellingen – en de landheren uit de omgeving geen zitting hebben in de plaatselijke commissie. Het is vooral de plaatselijke elite uit de Bierstraat en onmiddellijke omgeving die zich belastte met de organisatie van dit volksfeest. Uit het verslag van de secretaris, waaruit ik royaal zal putten, kunnen we opmaken dat de Commissie ten prooi was gevallen aan een ongeëvenaard gevoel van vaderlandsliefde en Oranjegezindheid.

Laten we eerst onze aandacht eens richten op de fase van voorbereiding. Vooral de organisatie van het volksfeest eiste de nodige aandacht op. Ging het in eerste instantie alleen om het houden van een collecte voor het monument dat op Plein 1813 in Den Haag zou verrijzen, al gauw slokte het feest op 17 november in Lochem zelf alle aandacht op. Wat ooit begon met een voorstel van de predikant W.C. Wansleven aan het eind van de bijeenkomst van de Plaatselijke Commissie op 20 augustus 1863 groeide voor het geestesoog van de commissieleden in de maanden daarna uit tot immense proporties. Ook financieel stelden de fondsen voor het ‘eerste volksfeest sinds ’s mensen heugenis’ de opbrengst van de huis-aan-huis collecte op 17 september 1863 voor het monument in Den Haag in de schaduw. Met f. 67,07 voor het monument sloeg Lochem niet een geweldig figuur in vergelijking met andere Gelderse plaatsen. Gorssel bijvoorbeeld kwam met f. 170,- uit de bus.

Het overzicht van de Lochemse opbrengsten laat zich lezen als een sociologisch plaatje van Lochem:

<i>Bierstraat</i>	<i>f. 13,10</i>	<i>Walderstraat</i>	<i>f. 4,82</i>
<i>Molenstraat</i>	<i>f. 5,31</i>	<i>Markt</i>	<i>f. 7,91</i>
<i>Smeestraat en Nieuwstad</i>	<i>f. 6,74</i>	<i>Klein Dochteren</i>	<i>f. 5,67½</i>
<i>Achterstraat</i>	<i>f. 2,53</i>	<i>Armhoede</i>	<i>f. 5,23⁴</i>

4 Het is goed bij deze bedragen te bedenken dat in de jaren zestig van de 19^e eeuw de burgemeester van Lochem een jaarsalaris genoot van f. 300 en zijn veldwachter f. 150.

Het monument op Plein 1813 te Den Haag

De collecte op de scholen een paar weken later bracht nog eens f. 15,76 in het laatje. Dat de kinderen hun snoepcenten zouden willen besteden aan een monument in de residentie, betwijfelde de sociaal bewogen predikant Wansleven tijdens de vergadering van 17 oktober in de Lochemse raadzaal, die allengs meer en meer op het hoofdkwartier van Napoleon begon te lijken. Wansleven betoogt dat zo'n collecte onder de kinderen de ouders nogmaals zal belasten, want het aantal spaarpotten in Lochem is niet groot. Zijn wat rechtzinniger collega de predikant Van IJssel Groothuis valt hem bij: 'Welligt weinigen (zullen) het gedenkteeken zien'. Het lid Harmsen brengt naar voren dat er in het meer uitgebreid onderwijs 'kinderen gaan van ouders, die elders, zelfs in Oostindië gevestigd zijn.' De voorzitter, burgemeester Leen, ziet de kinderen straks met het spoor de reis naar Den Haag maken.⁵ Ook is Leen niet bevreesd voor de hoogmoed die zo'n bijdrage kan wekken. Integendeel, hoogmoed is 'prikkel tot ijver en vlijt'.⁶ Stemming over de collecte op de scholen: 10 voor, 1 tegen (W.C. Wansleven). In de Bepalingen waarmee de Plaatselijke Commissie op 5 september het openbare leven opschudde, wordt de commissie voorgesteld en de huishuis-aan-huis collecte op 17 september aangekondigd. Waarom voor 17 september is gekozen, spreekt voor zich: 'zijnde dan juist 50 jaren geleden dat aan den toenmalige maire van Lochem den last werd gegeven om de namen op te geven van de ongehuwde mannen in de Gemeente, ter inlijving bij de Nationale Garde'. De commissie roept de burgers van Lochem op om een financiële bijdrage te leveren aan een gedenkteken voor 1813, in de hoop dat iedereen de waarde beseft 'van het herstel onzer onafhankelijkheid (...), het voorrecht dat wij genieten om onder eene constitutionele regering, aan het hoofd waarvan het huis van Oranje staat, te leven in een land, waar vrijheid woont'. Het gedenkteken moge

gelden als 'een bewijs van liefde en dank aan de groote mannen die in 1813 het eerst den stoot hebben gegeven aan het herstel dier vrijheid waarop Nederland ten allen tijde en met regt roem heeft gedragen.'

Ondanks deze woorden, waarin overigens een expliciete verwijzing naar Gods bestier ontbreekt, leverde, zoals eerder vermeld, de collecte slechts f. 67,07 op. Maar toen de intekenlijst voor het Lochemse volksfeest werd opengesteld, leek de wind uit de andere hoek te waaien: voor een feest in eigen stad met volksspelen, optochten, versnaperingen, muziek en vuurwerk trokken de Lochemers royaal hun portemonnee: f. 144,40.⁷

Wie meende dat met dit bedrag en met het enthousiasme van onze heren alle voorbereidingen van een leien dakje zouden gaan, had het mis. De samenwerking van Commissie, de sociëteit *De Eendracht* en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die elkaar gevonden leken te hebben, verliep zo stroef dat enkele leden van het samenwerkingsverband een eigen weg opgingen. Ook bleken de financiële middelen bij nader inzien niet toereikend te zijn voor alle voorgenomen activiteiten, zodat het vuurwerk moest worden geannuleerd. Deze beslissing werd mede ingegeven door de brief van de Amsterdamse vuurwerkmaker Van den Brughe, die onmogelijk naar Lochem kon komen op de 17de november. De Commissie werd hierop weer verrast door een viertal brieven van donateurs, waaronder nota bene van het commissielid de heer G.W. Haarsma,

⁵ Het station is in aanbouw en de lijn Zutphen-Gronau wordt op 1 november 1865 in gebruik genomen.

⁶ Notulenboek: NL-ZuRAZ, Commissie Gedenkteken 1813 te Lochem, 1034

⁷ Intekenlijst: NL-ZuRAZ, Commissie Gedenkteken 1813 te Lochem, 1034. Deze lijst geeft ook een aardig beeld van draagkracht en sociale verhoudingen.

die een deel van hun bijdrage terugvorderden, omdat het vuurwerk kwam te vervallen. Geen wonder dat de secretaris H.G. Hartman in het begin van zijn verslag van 30 november zich hierover een paar hartige woorden liet ontvallen: *'Mogten wij bovendien in ons plan al eenige tegenwerking ontwaren door brieven waarbij drie Heeren hunne bijdrage te zamen f. 12,- introkken, een vierde de hem geschonkene voor de helft (f.-,50) terug vroeg, en een vijfde de zijne voor 2/3 op f. 4,- verminderde omdat niet 1/3 voor vuurwerk bestemd was geworden, ons programma (...) scheen zooveel bijval te vinden dat daarop alle verdere tegenwerking afstuite.'*⁸ Daarmee kon zeker de heer Haarsma, die nog niet zo lang daarvoor zijn collega-gemeentesecretaris te Ruurlo was, het wel doen. Op de dag zelf, zo memoreert secretaris Hartman in zijn verslag, deed zich nog een onverkwikkelijkheid voor, toen het Nutsbestuur – het bestuur van het Departement van het Nut was nauw betrokken geweest bij de voorbereidingen nota bene – het Plaatselijke Commissie van 'partijdigheid' beschuldigde en de 'kleinen der kleinen' van de bewaarschool niet lieten meelopen in de optocht, maar ze een zanghulde bij de woning van een der dames-bestuurderessen liet brengen. Gelukkig, verzucht Hartman, werden de kleinen later op school wel getrakteerd op 'koek en koffij'.

Lochem in 1883. Kadastrale kaart (bron: collectie HG)

'Een regt volksfeest'.

Over de feestelijkheden op de 17de november zijn we zoals al gezegd uitstekend geïnformeerd door het verslag van secretaris Hartman en de door hem verzamelde paperassen. Na het ochtendprogramma, waarover het artikel in het Dagblad voor Zuidholland en 's Gravenhage uitvoerig berichtte, verdient zeker het imposante namiddagprogramma op de Markt en op het Peesjen (de weide die later tot ons Graafschapterrein is getransformeerd) onze aandacht. Blijkbaar werd de schooljeugd na haar gedefileer door de stad in staat nog steeds geacht enthousiast aan de volksspelen deel te nemen. Hierin zal de organisatie zich zeker niet vergist hebben, want Hartmans verslag bereikt hier lyrische hoogten. Hieraan zullen zeker de bemoeienissen van de heren van de commissie en hun dames niet vreemd zijn die zich van hun beste zijde lieten zien. Laten we ons eerst met de schooljeugd naar de grote markt begeven. Hartman schrijft in zijn verslag: Reeds was het een ure en de volksvermakelijkheden zouden ten half twee ure een aanvang nemen. Op het grote kerkplein verdrong zich reeds een menigte nieuwsgierigen, die getuige wilde zijn van het blinde knipspel dat onder de leiding van de leden Harmsen en Haarsma zou worden uitgeoefend. Twee en vijftig meisjes, meestal tusschen de 8 en 12 jaren oud hadden zich doen inschrijven, en allen waren, gewapend met een schaar op het terrein verschenen om mede te dingen naar de prijzen die waren opgehangen. Vier aan vier werd hun de kap over het hoofd of de doek voor de oogen gebonden en het spel werd tot algemeen genoegen begonnen, voortgezet en voleindigd. Tusschen beiden werd de lachlust der toeschouwers

⁸ Verslag In: NL-ZuRAZ, Commissie Gedenkteken 1813 te Lochem, 1034, inv.nr. 1

De Franse fotograaf-ballonvaarder Nadar met echtgenote. Nadar inspireerde het Lochemse comité tot een groots plan.

niet weinig opgewekt, door de vreemde rigtingen, of de komische manoeuvres die de mededingsters aannamen of maakten. Nu eens begaf er zich een naar de paal en stootte daar de neus, dan weder was een ander gereed, om een wat te nieuwsgierige boer in den baard te knippen enz.

Wij zijn dankzij het verslag van Hartman goed geïnformeerd over het verloop van het middagprogramma waarvan het hoogtepunt, letterlijk en figuurlijk de ballontocht van een houten poppetje, dat de Franse fotograaf en ballonvaarder Nadar moest voorstellen, die met zijn ballon Le Géant destijds in geheel Europa furore maakte.

Met de muziek aan het hoofd, begeeft de menigte zich naar de gazfabriek van waar heer Nadar (in de gedaante van een houten poppetje) onder de leiding van de leden Wansleven en Coops eene luchtreis zal ondernemen. De ballon (...) was aan de kraan van de gazhouder bevestigd, terwijl de leden van Dissel en Bosch daarbij gezeten waren, om de gaz ten behoorlijke tijde af te sluiten. Ook hier was eene ontzettende menigte getuige van het feest. Doch de heer Nadar had buiten de waard gerekend, als hij meende, ditmaal met eigen gelegenheid een reisje boven de wolken te maken en aan de argusoogen der tolbeambten te ontsnappen, zoo als kort te vooren in België was geschied. Zijn ballon was te klein om hem te dragen en nadat hij eerst alle ballast over boord geworpen had, moest hij zelfs het schuitje verlaten. En ook nu wilde de ballon niet stijgen. Het schuitje moest ook nog zijn bodem verliezen en alleen de vlag kon medegaan, terwijl hem de troost overbleef, dat het adres, aan de ballon bevestigd, den eerlijken vinder zou in staat stellen, om zijn dierbaar eigendom aan den regmatigen eigenaar terug te bezorgen. Nu ging de ballon vlug in de hoogte; het publiek staarde hem na, zoo lang het kon, en terwijl Nadar de blik naar het Noordoosten gerigt hield, van waar hij zijn ballon terugverwachtte, blijft hij altijd nog derwaarts staren zonder zijn hoop tot op dit oogenblik verwezenlijkt te zien.

Uitgave C. W. J. Schepers, Lochem

Bij Hotel „Bak”

Het Peesje in later datum (bron: collectie HGL)

Nu wordt aller aandacht opgeëist door de vermakelijkheid van het ringsteken op het Peesjen.

Nu naar het Peesjen, waar een strijd te paard zal plaats hebben, maar geen strijd op leven en dood, alleen om de piek, waarvan iedere mededinger voorzien is, te steken in een ring, die aan een touw tusschen twee palen is opgehangen, en welke vermakelijkheid onder de leiding der leden van Dissel en Haselberg plaats had. Hier werdt op nieuw stoffe gegeven om de lachspieren in beweging te brengen, vooral als men de pogingen der ruiters gadesloeg om met de punt de nijdige O van den ring te treffen, doch die daarin werden bemoeyelijkt door de vaak kromme en eigenaardige sprongen der paarden. Doch ook het pogen is grootsch, in 't worstelperk der deugd, al was het waar van d'een rijder, die daar door de prinses zandruijter wordt gemaakt, - of van deen anderen mededinger, wiens rossinant liever buiten de palen eenige malen de hoeven laat zien en die een andere Don Quichot tegen windmolens schijnt te schermen, terwijl onder het publiek een hartelijk gejuich opgaat.

Voor de laatste twee vermakelijkheden van de middag stromen de Lochemers nu weer in de richting van de Markt.

Alles stroomt nu weder naar de Markt waar de cocognemast is opgericht aan welks topt de prijzen hangen te bengelen, en de leiding van welke vermakelijkheid aan de leden Mispelblom Beyer en Schekman is opgedragen. Achter elkander wagen zich de mededingers langs het gladde hout in de hoogte enterwijl de eerste reeds den besten prijs (eene hermonia) mede naar beneden brengt, kan de tweede het niet zoo ver brengen, maar glijdt, terwijl hij de handen wil uitstrekken onder een luid gelach der omstanders weder naar omlaag. Zoo vindt men hier ook ruime stof tot genoegen, toen het einde aanbrak waarop de laatste vermakelijkheid zou beginnen. Onder de leiding van de leden Bosch en Hartman zou tenslotte op het Grootte Kerkplein het zakloopen plaats hebben. Hiertoe waren 53 liefhebbers meestal jongens van tusschen de 8 en 12 jaren ingeschreven en zes aan zes werden hun de zakken rond den hals vastgebonden en begaven zij zich voorwaarts om het einddoel te bereiken. Evenwel ging dit niet zoo gemakkelijk, als wellicht menigeen zich had voorgesteld, en veelen beten in het zand (alias kaf of run) nog voor zij de helft de baan hadden bereikt. Eindelijk was de strijd afgeloopen en werden de overwinnaars met de gewonnen prijzen begiftigd, die onder luide danktoonen en met van vreugde stralende oogen werden in bezit genomen.

Het verslag van onze secretaris Hartman heeft een allengs wat meer journalistiek karakter gekregen, al zal het avondprogramma hem toch weer inspireren tot uitingen van onvervalste Oranjeliefde, waaraan, mochten wij de geest van zijn verslag juist peilen, geheel Lochem gedurende deze dag ten prooi was.

Allengs begon nu de avond te vallen, en terwijl de menigte zich verstrooide, namen wij een paar uren rust, om andermaal feest te vieren. ten koste der Gemeente werd op de markt een gaz illuminatie ontstoken bestaande in eene W, in het midden eener schitterende zon, aan welks zijden de jaartallen 1813 en 1863 waren aangebragt.

Lokte deze illuminatie eene talloze menigte naar de markt, toen de muzyk zich aldaar van half zes tot half zeven uren deed hooren, verhoogde dat niet weinig de vrolijke stemming en het gejuich en gejubel des volks was het uur, maar al te ras vervlogen. Doch geraakt het Nederlandsche volk niet gemakkelijke uit zijn plooi, - eenmaal in eene feestelijke stemming gebragt, weet het zich op eigenaardige wijze te vermaken en zoo was het ook hier. Ofschoon de muzijk ophield, bleef het gejoel aanhouden en scheen er aan de vrolijkheid geen einde te komen. Had de Commissie na hare zich voorgestelde taak volbragt en was haar programma geheel afgespeeld, daarmede waren de feestelijkheden nog niet ten einde. Wij willen ze nog kortelijk aanstippen.

Terwijl het departement Lochem der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in de Raadzaal eene feestelijke vergadering hield, waarop ook de leden der Societeit de Eendragt en der plaatselijke Commissie voor het gedenkteeken genodigd waren, had de Burgemeester een zamenkomst der Lochemsche jongelingen in de Nederduytsche school weten te organiseren. Deze kwamen ten 7 ure aldaar te zamen en haalden nu met fakkellicht, vlaggen en vaandels den Burgemeester af, om in hun midden te komen. Gedurende een paar uren bleef men onder muzyk, zang en voordragt genoegelijk bijeen, waarna een optogt plaats had door de verschillende straten der stad. Hier en daar werd bengalsch vuur ontbrand, en werden vaderlandsche liederen aangeheven.

Nu een was het, op de wijze van het bekende: de Koning leev!

*'t Is feest, 't is feest in Nederland
Laat nu de feesttoon schallen
De driekleur tooi nu heel het land
't Is feest, 't is feest voor allen
van ankbre liefde gloey' elks borst
't Is feest van Neerland en zijn vorst*

Of dan weder op de melodie van Al is ons prinsje nog zoo klein:

*Wij vlechten in dit jubeljaar, hoezee!
Ons vaderland het goud in 't haar, hoezee!
Is de oude vlag zijn heiligdom
Wij hechten daar 't Oranje ook om
De Koning leev' hoezee.*

Ten elf ure werd op het Peesjen een door de jongelingen zelf bekostigd vuurwerk ontstoken, terwijl de schare ten 12 ure uit elkander ging met den uitroep: Leve de Koning

Intusschen had in het Sociëteits lokaal de Eendragt nog een bijzondere feestviering plaats door het gebruik van een collation, dat met een bal besloten werd, en welligt door de zoo even genoemde feestelijke optocht der jongelingen, in onverstoorde rust afliep. Wij mogen hier niet onvermeld laten, dat de orde op niet een punt verbroken is, ofschoon men daarvoor wel eenige vrees koesterde, door het hier aanwezig zijn van de vele arbeiders aan den spoorweg, doch dat onder deze laatste zulk een goede geest heerschte(n) dat verscheidene hunner mede deelnamen aan den genoemden feestelijke optocht en dikwijls de stemming verhoogden door hunne liederen en hunne kwinkslagen.

Zoo hebben wij feest gevierd. Was het in menig opzigt gedenkwaardig en onvergetelijk, de wijze waarop Lochem van zijne liefde en gehechtheid aan Vaderland en Koning deed blijken, de orde, die ondanks de opgewondenheid van het oogenblik overal heerschte verhoogde in dubbele mate het genot van den heuglijken dag.

Wij mogen gewis daarvoor de bevolking van Lochem dankbaar zijn en hopen, dat dit halve eeuwfeest, hetwelk ook onze veste in feestelijken tooi hulde, moge strekken, om den band met het geliefde huis van Oranje naauwer toe te halen en de gezegende vrijheid steeds te doen waarderen, waarin wij ons sedert een halve eeuw verheugen mogen:

*Wilhelmus van Nassouwen
Is nog het Neerlands lied
Op hem is ons vertrouwen
En hij begeeft ons niet.
Het zaamvereend Europe
Verplette dwinglandij
Oranje Neerlands hope
Maakt Neerland weder vrij.*

Zo eindigde de secretaris van de Plaatselijke Commissie zijn marathonverslag van de gebeurtenissen van de 17de november 1863, een dag die met spanning en vrees door de Commissie was tegemoet gezien. 'Niet zonder vreze tegemoet gezien'

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd geheel Europa geconfronteerd met grote maatschappelijke veranderingen. De industrialisering leidde tot welvaart en armoede. Bij de politieke besluitvorming op plaatselijk, provinciaal en landelijke niveau raakten meer mensen betrokken. Onderwijs werd toegankelijk voor een grotere, beter: minder geselecteerde, groep kinderen.

Ook in een kleine Gelderse stad als Lochem zagen, zeker de goeuden, de notabelen, de beter geïnformeerden dat er veranderingen op til waren. Ook wanneer we een relatief onbeduidende gebeurtenis beschouwen zoals het volksfeest van november 1863, die kleine rimpeling in het kalme leven van het Lochem van die tijd, zien we de tekenen van een nieuwe tijd. Althans wij kunnen dat nu vaststellen, met de kennis van vandaag de dag. Voor de Lochemse elite van 1863 lag dat anders, maar toch... Op de leestafel van hun sociëteit De Eendracht lagen diverse kranten: de Arnhemsche Courant, de Zutphense Courant en het Handels- en Effectenblad. We mogen aannemen dat bij onze heren de naam van Eduard

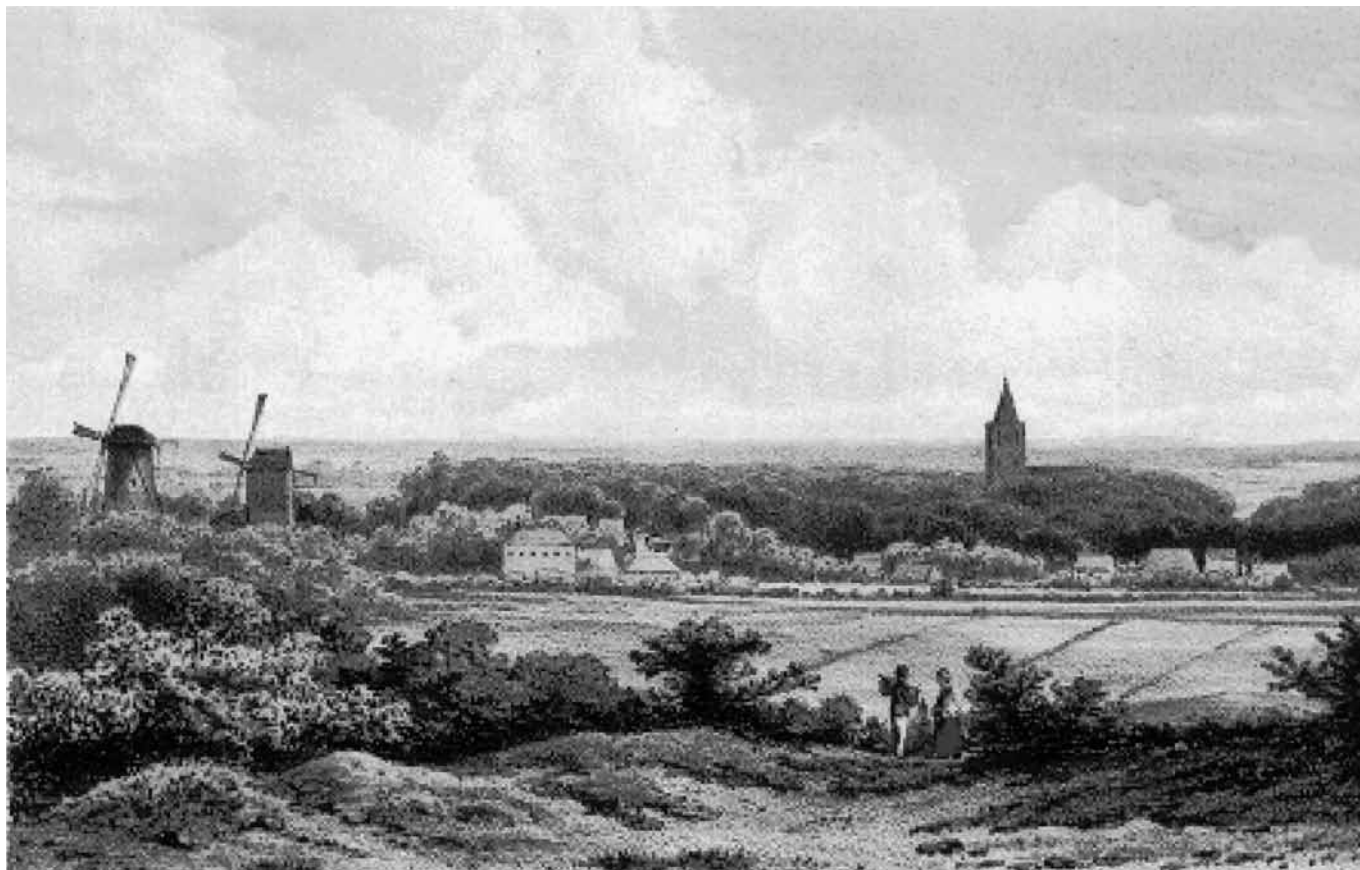
Douwes Dekker bekend was. De toestand in Nederlands-Indië en die in Suriname en Curaçao, in welke twee rijkdelen zojuist de slavernij was afgeschaft, zal menigeen gefronste blik hebben besproken. De binnenlandse politieke schermutselingen tussen conservatieven en liberalen lieten niemand in deze kring van belastingbetalenden en dus stemgerechtigden ongemoeid.

Maar ook in hun onmiddellijke omgeving kon men de veranderende tijden waarnemen, als men de tekenen maar verstond.

Met enige overdrijving kunnen we zeggen dat omstreeks 1863 in Lochem de nieuwe tijd aanbreekt: de gasfabriek aan de Noorderwal gaat op bescheiden schaal lichtgas produceren, polderwerkers uit verre windstreken als Friesland en Groningen werken aan de aanleg van de spoorlijn Zutphen-Gronau, die Lochem binnen enkele jaren zal verbinden met de buitenwereld, door technische vindingen groeien de kleinschalige Lochemse looierijen binnen enkele decennia uit tot echte industrieën.

Als we naar onze Plaatselijke Commissie kijken, zien we *entrepreneurs* (Reerink, Bosch, Coops, Thomasen Harmsen en Huneveld Hein en Schekman), bestuurders en openbare ambtenaren (Leen, Hartman, J.W. Voltelen, L.A.F.J. Voltelen en Mispelblom Beijer), predikanten (Wansleven en Van IJssel Groothuis), een arts (Cartier van Dissel) en enkele rentenierende, dus ambteloze burgers (Sölner en Haarsma). Er zijn mensen bij die straks hun kinderen of kleinkinderen naar een van de eerste H.B.S'en van Nederland, die van Zutphen, zien gaan.

Dat de buitenwereld met liberalen, lichtgas, stoommachines, katholieke kerken, Hogere Burgerscholen en spoorwegen niet alleen vol nieuwe mogelijkheden – en dat geldt zeker voor de *entrepreneurs*, van wie sommigen zich spoedig zullen ontwikkelen tot echte industriëlen en ondernemers -, maar ook vol gevaren is, blijkt uit de angst voor ordeverstoringen die regelmatig te lezen valt in de notulen van de vergaderingen van onze Plaatselijke Commissie. De polderwerkers van de nieuwe spoorbaan zouden het feest wel eens zo in war kunnen schoppen dat de burgemeester van Lochem enige dagen voor het volksfeest aan zijn collega van de gemeente Laren om assistentie van twee veldwachters verzoekt. Uit het slot van het verslag van Hartman bespeurt men de zucht van opluchting als alle vrees ongegrond is geweest, althans voor deze heugelijke dag. Nog maandenlang zal de burgemeester brieven schrijven naar de officier van justitie te Zutphen over polderwerkers, betrap op diefstal, vandalisme en ontucht. Maar de 17de november 1863 is goddank goed verlopen. De bezittende klasse had zich onnodig ongerust gemaakt. Oranje bleef boven en ook de Lochemse elite: men had zich ten onrechte ongerust gemaakt. Het was in Lochem 'een regt volksfeest' geworden, die 17de november 1863.

Lochem vanaf de Paasberg.

Illustratie bij: Een stedeke uit den Achterhoek, door H.G. Hartman Jz., In: Vaderlandsche Letteroefeningen 1864